

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ УСНОЇ НАРОДНОЇ
ТВОРЧОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта» освітньо-
професійної програми «Початкова освіта»
А. В. Руденко

Керівник: професор кафедри дошкільної
та початкової освіти, д. пед. н., професор _____
М. Д. Дяченко

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к.пед.н., доцент _____
Ю. Є. Зубцова

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
« ____ » _____ 2023 __ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Руденко Анастасії Володимирівни

- 1. Тема роботи:** «Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор
затверджена наказом ЗНУ від 26 вересня 2023 р. № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 27 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** висвітлити теоретичні засади проблеми національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості; розкрити зміст і сутність поняття «національно-патріотичне виховання» в педагогічній науці; окреслити особливості національно-патріотичного виховання в початкових класах НУШ; проаналізувати виховний потенціал національної ідеї в українському фольклорі для дітей молодшого шкільного віку; визначити форми та методи виховної роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості; обґрунтувати методичне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості та експериментально перевірити їхню ефективність.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 11 таблиць, 10 рисунків за результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.	07.02.2023 р.	07.02.2023 р.
Розділ 1	Дяченко М. Д.	21.03.2023 р.	21.03.2023 р.
Розділ 2	Дяченко М. Д.	17.05.2023 р.	17.05.2023 р.
Розділ 3	Дяченко М. Д.	31.08.2023 р.	31.08.2023 р.
Висновки	Дяченко М. Д.	25.10.2023 р.	25.10.2023 р.

7. Дата видачі завдання:

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень	виконано
5	Написання третього розділу	вересень	виконано
6	Написання висновків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	виконано

Студент _____ Руденко А. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дяченко М. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 66 с., 11 таблиць, 10 рисунків, 64 джерела, 2 додатки.

Мета дослідження – обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності методичного забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості.

Об'єкт дослідження – процес національно-патріотичного виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – методичне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування, бесіда; статистичні методи.

Теоретичне значення: розкриття сутності педагогічної проблеми національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості; висвітленні змісту поняття «національно-патріотичне виховання»; характеристики особливостей національно-патріотичного виховання в початкових класах НУШ; аналізі виховного потенціалу та національної ідеї в українському фольклорі для дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення: визначення форм та методів виховної роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості; в обґрунтуванні та експериментальній перевірці методичного забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості.

Галузь використання: заклади освіти.

ВИХОВАННЯ, ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ, ПАТРІОТИЗМ, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА, УКРАЇНСЬКА УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ, ФОЛЬКЛОР.

SUMMARY

Rudenko A.V. National-Patriotic Education of Younger Schoolchildren by Means of Ukrainian Oral Folk Art

Qualifying work of the master. Zaporizhia National University. Zaporizhzhia, 2023.

The qualification work is devoted to the national-patriotic education of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk art.

The purpose of the study is substantiation and experimental verification of the effectiveness of methodical support of the process of national-patriotic education of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk creativity.

The object of research is the process of national-patriotic education of younger schoolchildren.

The subject of the research is the pedagogical conditions of national-patriotic education of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk art.

Research methods: analysis of scientific and educational and methodological literature; generalization, observation, oral survey, conversation, pedagogical experiment, statistical methods.

Objectives of the study:

1) highlight the theoretical aspect of the problem of national-patriotic education of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk creativity.

2) to reveal the peculiarities of national-patriotic education in the primary classes of the New Ukrainian school;

3) to characterize the forms and methods of educational work on the national-patriotic upbringing of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk creativity;

4) to justify the methodical provision of the process of national-patriotic education of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk creativity.

The theoretical significance of the obtained results consists in: revealing the essence of the pedagogical problem of national-patriotic education of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk creativity; highlighting the content of the

concept of “national-patriotic education” in pedagogical science; the characteristics of the peculiarities of national-patriotic education in the primary classes of the New Ukrainian school; analysis of educational potential and national idea in Ukrainian folklore for children of primary school age.

The practical significance of the obtained results lies in determining the forms and methods of educational work on the national-patriotic education of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk creativity; in substantiation and experimental verification of methodical provision of the process of national-patriotic education of younger schoolchildren by means of Ukrainian oral folk creativity. The obtained results can also be used by students of the specialty: 013 “Primary education” in the process of preparation of term papers and dissertations.

Key words: education, educational potential, younger school students, national idea, patriotism, pedagogical conditions, primary education, ukrainian oral folk creativity, folklore.

ЗМІСТ

Вступ.....	9
Розділ 1. Теоретичні засади проблеми національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості.....	12
1.1. Зміст і сутність поняття «національно-патріотичне виховання» в педагогічній науці.....	12
1.2. Особливості національно-патріотичного виховання в початкових класах Нової української школи.....	20
1.3. Виховний потенціал та національна ідея в українському фольклорі для дітей молодшого шкільного віку.....	28
Розділ 2. Експериментальна перевірка ефективності методичного забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами українського фольклору.....	35
2.1. Форми та методи виховної роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі.....	35
2.2. Методичне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості.....	40
2.3. Узагальнення та систематизація результатів педагогічного експерименту.....	59
Висновки.....	72
Список використаних джерел.....	76
Додатки.....	83

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

НПВ – національно-патріотичне виховання

НУШ – Нова українська школа

ПО – початкова освіта

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що в сучасних умовах розвитку України національно-патріотичне виховання дітей становить об'єктивну необхідність і надзвичайну значущість. Дуже важливо, щоб нове покоління українців зростало в українській культурі та мало сформовану патріотичну свідомість. Зважаючи на це, національно-патріотичне виховання є одним із найпріоритетніших завдань початкової школи.

Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості одним з оптимальних шляхів формування національної ідеї та патріотичної свідомості в учнів початкових класів. Українська усна народна творчість має великий виховний та розвивальний потенціал. Вона містить народну мудрість пращурів та має змогу зробити процес виховання цікавим і різноманітним.

Національно-патріотичне виховання стало об'єктом вивчення у працях таких науковців дослідників, як: В. Будаєв, Н. Волошина, О. Джус, С. Зозуля, О. Ковальчук, В. Корж, Г. Костюшко, Л. Крамаренко, А. Кузьминський, О. Носова, Н. Степанова, А. Терник, С. Тесленко, Т. Філімонова, Т. Череднік та інші. Вчені характеризують національно-патріотичне виховання як процес виховного впливу, який має за мету сформувати національну свідомість та національну самосвідомість, патріотичні та національні почуття до рідної країни та власної національності.

Особливості національно-патріотичного виховання в початкових класах НУШ досліджували І. Батрун, Х. Бедрій, В. Беспалько, І. Бех, Н. Бібік, О. Вашуленко, Л. Добровольська, Л. Задорожня-Княгницька, Н. Калита, Л. Кравчук, С. Матвієнко, О. Пуш та інші. Науковці вказують, що національно-патріотичне виховання є одним із найпріоритетніших напрямків навчально-виховної роботи в початкових класах Нової української школи.

Питання використання української усної народної творчості як засобу

національно-патріотичного виховання розглядали О. Бачинська, Н. Безлюдна, Н. Веретко, А. Гостар, Т. Данилюк, М. Єпіхіна, Т. Коваль, Ю. Козак, О. Мартиненко, П. Мигун, Н. Міма, К. Мнищенко, Н. Радчук, С. Садовенко, О. Сафарова, Л. Стеценко, М. Човрій, І. Шередько та інші. Вчені наголошують, що український фольклор є ефективним засобом національно-патріотичного виховання молодших школярів, та зазначають, що в процесі національно-патріотичного виховання учнів початкових класів можна використовувати різноманітні методи та форми виховної роботи.

Мета дослідження – обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності методичного забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості.

Завдання дослідження:

- 1) розкрити зміст і сутність поняття «національно-патріотичне виховання» в педагогічній науці;
- 2) окреслити особливості національно-патріотичного виховання в початкових класах Нової української школи;
- 3) визначити форми та методи виховної роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості;
- 4) обґрунтувати методичне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості.

Об'єкт дослідження – процес національно-патріотичного виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури для визначення об'єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розроблення основних підходів до формування національно-патріотичного виховання

молодших школярів; теоретичного обґрунтування педагогічних умов цього процесу); емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди, педагогічні спостереження) – для доведення доцільності розроблених педагогічних умов національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування, бесіда; статистичні методи дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: розкритті сутності педагогічної проблеми національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості; висвітленні змісту поняття «національно-патріотичне виховання»; характеристиці особливостей національно-патріотичного виховання в початкових класах НУШ; аналізі виховного потенціалу та національної ідеї в українському фольклорі для дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні форм та методів виховної роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості; в обґрунтуванні та експериментальній перевірці методичного забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості. Одержані результати можуть також бути використані студентами спеціальності 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та дипломних робіт.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (64 позиції), 2 додатків. Загальний обсяг – 85 сторінок, обсяг основного тексту – 66 сторінок. Кваліфікаційна робота містить 11 таблиць, 10 рисунків, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

1.1. Зміст і сутність поняття «національно-патріотичне виховання» в педагогічній науці

У педагогічній науці питання національно-патріотичного виховання займає важливе місце і є актуальним та достатньо розробленим. На основі аналізу наукових літературних джерел з теми визначимо зміст та сутність поняття національно-патріотичного виховання.

Для детального розгляду поняття «національно-патріотичне виховання», визначимо сутність понять «виховання», «нація» та «патріотизм».

Як зазначає Т. Череднік, виховання є процесом впливу, який має складний, довготривалий та неперервний характер [59].

На думку А. Кузьминського, виховання є складним та багатограним процесом формування особистості і створенням оптимальних умов для фізичного, психічного та соціального розвитку [33].

М. Фіцула вказує, що виховання є системою виховних заходів, які спрямовані на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості [58].

Виховання, як вважає Н. Мойсеюк, можна охарактеризувати як цілеспрямовану виховну діяльність педагогів, з метою вирішення конкретних виховних завдань [42].

Як свідчать дефініції вчених, виховання, в першу чергу, є процесом впливу на особистість, який має за мету розвивати її фізично, психологічно та соціально.

Щодо тлумачення поняття «патріотизм», існує декілька напрямків визначення зазначеного поняття. Так, В. Будаєв вказує, що патріотизм є почуттям суспільного, психологічного та морального характеру, яке містить у собі

відданість і любов до своєї Батьківщини, до свого народу, здатність до захисту її від ворогів [11].

Дослідниця Н. Волошина стверджує, що патріотизм – це «одна з найбільш значимих, незмінних цінностей, що властива всім сферам життя суспільства й держави, яка виражає ставлення особистості до своєї Батьківщини й характеризує вищий рівень її розвитку в процесі діяльності на благо Батьківщини. Він являє собою своєрідний фундамент суспільного й державного устрою, ідеологічну опору його життєздатності, одну з основних умов ефективного функціонування всієї системи соціальних і державних інститутів» [14, с. 123].

Як зауважує В. Тесленко, патріотизм – це найглибше, громадянське почуття, яке виражається у любові до Батьківщині, відданості своєму народові, гордості за надбання національної культури [55].

На думку Т. Філімової, можна виокремити такі характеристики поняття «патріотизм» в педагогічній науці:

- 1) має соціальний та моральний характер, та духовно збагачує особистість;
- 2) розвивається в процесі соціальної діяльності, яка спрямована на Батьківщину;
- 3) є джерелом існування суспільства;
- 4) основний суб'єкт – особистість, яка усвідомлює свою історичну, культурну, національну та духовну належність;
- 5) має нерозривний зв'язок з духовністю. Патріотичність властива тільки духовно моральній та культурній особистості [60].

Науковець О. Ковальчук зазначаючи, що патріот – це людина, якій властива така якість як патріотизм, вона любить та поважає свою Батьківщину, готова її захищати та робити все для її розвитку, виділяє такі ознаки патріотизму:

- 1) є якістю характеру людини;
- 2) має змогу керувати свідомістю людини;
- 3) є виявом нескінченної любові до Батьківщини;
- 4) є чинником формування впевненості у собі [26].

Розкриваючи виміри патріотизму, В. Корж називає їх:

1) відношення людини до держави, нації (як громадянської спільноти), народу, суспільства, Батьківщини;

2) відношення до людини до сім'ї, родичів, рідної землі, малої Батьківщини [29].

Патріотизм є відчуттям щирої відданості та любові по відношенню до рідного краю, Батьківщини, бажанням оберігати їх та захищати.

В. Корж порівнює поняття «нація» «патріотизм» [29]. Розглянемо детальніше результати цього порівняння (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Зв'язок між поняттями «нація» та «патріотизм» (за В. Коржем)

Характеристика	Патріотизм	Нація
Дефініція	Любов до Батьківщини, тобто країни, міста, місця де народився, спільноти індивідів, які мешкають на одній землі, єдині у своїх культурних прив'язаностях і в прагненнях захищати свої цінності.	Етносоціальна спільнота, об'єднана певною самоназвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей, усвідомленням своєї ідентичності (національною самосвідомістю)
Сфера вживання	Публіцистика, література, побутова свідомість	Суспільствознавство
Характер явища	Соціально-історичний	Соціально-історичний
Стан вивчення	Достатньо вивчене	Недостатньо вивчене

Згідно з таблицею 1.1 поняття «патріотизм» та «нація» мають однаковий характер (соціально-історичний), за іншими ознаками вони різняться. Ці терміни є об'єктами вивчення у різних науках (патріотизм – публіцистика, література,

побутова свідомість; нація – суспільствознавство). Якщо поняття «патріотизм» у науковій літературі визначено достатньо, то поняття «нація» потребує додаткового розгляду.

На нашу думку, поняття «патріотизм» та «нація», незважаючи на спорідненість, є різними науковими категоріями, які характеризують різні напрямки суспільства.

Таким чином, нація є етносоціальною спільнотою, яка об'єднана за певними характеристиками (назва, географічне та етносоціальне походження, історична пам'ять, комплекс духовно-культурних і політичних цінностей, національна свідомість).

Визначивши сутність таких понять як «виховання», «патріотизм» та «нація», розглянемо тлумачення поняття «національно-патріотичне поняття» (далі – НПВ).

За «Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді», НПВ є «комплексною, системною та цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави». Головним завданням НПВ є сформувати ціннісне ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації» [28].

Отже, НПВ містить у собі складники національного та патріотичного виховання. Розглянемо зазначені напрямки виховання детальніше.

За визначенням, що пропонує О. Ковальчук, патріотичне виховання є виховною діяльністю планомірного характеру, яке має за мету сформувати у вихованців почуття патріотизму (добре ставлення до Батьківщини). Науковець виокремлює такі завдання патріотичного виховання:

- 1) прищеплення любові до своєї Батьківщини;
- 2) формування національної самосвідомості;

- 3) виховання дбайливого ставлення до рідної мови, культури та традицій;
- 4) виховання потреби зробити свій внесок у долю Батьківщини;
- 5) формування прагнення роботи на благо рідної країни, її народу [26].

Як зазначає С. Тесленко, патріотичне виховання є «історично зумовленою та створеною народом сукупністю ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна й матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь» [55, с. 188].

На думку О. Носової, патріотизм найважливішим духовно-моральним чинником збереження суспільної стабільності, незалежності та безпеки держави. Патріотичне виховання – це цілеспрямована професійна педагогічна діяльність, яка має за мету формування духовних якостей особистості, ціннісного ставлення до державної мови та державних символів своєї країни, її історії та культури, прагненні до творчої активної діяльності на благо Батьківщини [45].

Науковець С. Зозуля вказує, що національне виховання є «передачею прийдешнім поколінням соціального досвіду, духовних надбань українського народу та національних цінностей, процес формування незалежно від національної приналежності особистісних рис громадянина України, духовності, моральної, естетичної, правової культури» [23].

Як зазначає О. Джус, національне виховання є процесом формування національної свідомості [18].

Визначаючи поняття «свідомість», С. Тесленко вважає, що це – «ясне розуміння, усвідомлення чого-небудь. Розуміння, усвідомлення суспільного життя людиною як представником певної суспільної верстви. Самосвідомість, в свою чергу, є ясным розумінням своєї суті, своїх особливостей, своєї ролі у житті, в суспільстві» [8, с. 189].

Щодо поняття «національна самосвідомість», С. Тесленко характеризує її як «складне утворення, що об'єднує змістовий, психологічний і соціальні аспекти, реалізація яких дозволяє дійти висновку щодо ефективності її формування. Є

свідомим почуттям приналежності до окремої нації» [55, с. 190].

Науковець О. Джус вказує на існування окремих етапів формування національної свідомості:

1) раннє етнічне самоусвідомлення дитини через рідну мову, фольклор, участь у народних святах, обрядах;

2) національно-політичне самоусвідомлення особистості шляхом вивчення рідних історії, географії, літератури, законів тощо;

3) державно-патріотичне самоусвідомлення [18].

На підставі аналізу наукових думок щодо визначення понять «патріотичне виховання» та «національне виховання», можна зробити висновок, що перше орієнтоване на формування належного громадянина своєї країни, який любить її, поважає її культуру, цінності та готовий розвивати її та захищати. Національне виховання, в свою чергу, забезпечує формування самосвідомості щодо приналежності та окремої нації, яка має власну культуру, традиції, ідентичність, історію тощо. НПВ є симбіозом цих національного та патріотичного виховання.

Розглянемо та проаналізуємо визначення науковців щодо поняття «національно-патріотичне виховання».

Дослідниця Т. Філімонова вказує, що НПВ – це процес формування національної свідомості і самосвідомості та національних та патріотичних почуттів особистості.

Цей процес передбачає формування таких компонентів як:

1) любов до Батьківщини, рідної землі;

2) повага та любов до свого народу, віри в нього;

3) готовність працювати задля користі Батьківщини;

4) освоєння національних цінностей (мова, територія, культура);

5) готовність свідомо служити інтересам своєї держави;

6) гордість за свою рідну країну [57].

Учена Н. Волошина наголошує, що національна свідомість є розумінням приналежності особистості до окремої нації та вказує на зрілість народу як самочинного суб'єкта історичного процесу, є показником морального здоров'я,

духовних та інтелектуального потенціалу особистості [14].

На думку С. Зозулі, НПВ є процесом свідомого характеру, який має за мету сформувати повагу та любов до України, включаючи її історичне минуле, віру в духовну силу та єдність народу, вміння осмислювати її національну історію [23].

Як зазначає В. Будаєв, метою НПВ є «становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати державу та забезпечувати її національну безпеку, знати свої права й обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру й злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно само реалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури» [11, с. 213].

Науковець Л. Крамаренко, в свою чергу, вважає головною метою національно-патріотичного виховання – «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян України, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [32, с. 161].

На нашу думку, мета НПВ, яку запропонував В. Будаєв, – більш оптимальна до саме НПВ. Щодо визначення мети цього процесу Л. Крамаренко, її визначення має більш національний характер та відноситься до національного виховання.

Як зазначалося вище, в процесі НПВ, відбувається формування патріотичних та національних почуттів. Розглянемо докладніше їх визначення.

Науковець С. Тесленко вказує, що національні почуття – це почуття любові та поваги до власного етносу. Щодо патріотичних почуттів, це є почуття прихильності та любові до рідної землі, території, місця народження, Батьківщини [55].

Дослідник А. Терник вважає, що НПВ є процесом, який забезпечує силу нації. На думку вченого, в Україні досить важливо зберігати тенденцію до проведення НПВ на державному рівні. А. Терник виділяє п'ять головних завдань

НПВ в Україні.

1. Навчити поважати національні символи України (герб, прапор, гімн).
2. Залучати до громадсько-політичного життя країни.
3. Поважати права людини в Україні.
4. Формувати толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей.
5. Формувати готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України [56].

Науковець О. Ковальчук наголошує на важливості формування у молодого покоління поваги та бажання вивчати та вдосконалювати свою українську мову. Важливішим засобом НПВ автор вважає саме рідну мову. На її думку, саме рідна мова має змогу впливати на національну свідомість особистості [26].

Як вважає В. Корж, НПВ є інструментом досягнення політичних (ідеологічних) цілей. Також науковець повідомляє, що пріоритетним напрямком НПВ в Україні повинно бути громадянське виховання на основі конституційного патріотизму, як гранично регулятивної ідеї, яка передбачає дотримання рамок Конституції держави, повагу до прав і свобод людини [29].

Учений Г. Костюшко переконаний, що виховання дітей та молоді завжди має національно-патріотичне спрямування. Це пояснюється тим, що його форма має історичний та суспільний характер не має за мету сформувати громадянина окремої держави [30].

Як стверджує Л. Крамаренко, НПВ має комплексний, системний та цілеспрямований характер. Здійснюється під час діяльності окремих органів, організацій (органи державної влади, громадські організації) та соціальних інститутів (сім'я, школа тощо). На думку вченого, метою НПВ є сформувати високий рівень патріотичної свідомості, окремих почуттів до Батьківщини (вірність, повага, любов), готовність до виконання певних обов'язків громадянина (громадянський та конституційний обов'язки), спонукати до становлення правової, демократичної, соціальної держави [32].

На думку Н. Степанової, НПВ особистості повинна займатися сім'я, заклад

дошкільної освіти, школа, держава, громада тощо. Цей процес має складний та довготривалий характер [53].

Л. Крамаренко вказує, що для успішного формування національного патріотизму особистості, їй важливо відчувати свою причетність до своєї нації і розбудови власної державності. Також науковець підкреслює, що патріотом України може стати не лише етнічний представник української нації, але й представник іншої, який відчув причетність до української культури, історії тощо [32].

Отже, національно-патріотичне виховання є процесом виховного впливу, який має за мету сформувати національну свідомість та національну самосвідомість, патріотичні та національні почуття до рідної країни та власної нації. Національна свідомість є розумінням приналежності особистості до окремої нації. Патріотичні почуття – це почуття любові та поваги до своєї Батьківщини. Національні почуття, в свою чергу, це повага та сформованість ціннісного ставлення до культури, історії та ідентичності своєї нації.

1.2. Особливості національно-патріотичного виховання в початкових класах Нової української школи

Освітня реформа «Нова українська школа» має за мету забезпечити всебічний розвиток школярів. Одним із напрямків навчально-виховної роботи у сучасній школі є національно-патріотичне виховання. Розглянемо докладніше особливості національно-патріотичного виховання в початкових класах Нової української школи.

Метою Нової української школи є виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини, тому НПВ учня у школі є обов'язковим завданням, а однією з ключових компетентностей є громадянська [44; 28].

Як зазначає Т. Ремех, громадянська компетентність є готовністю та

здатністю особистості активно й ефективно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції [48].

За Концепцією Нової української школи, громадянські та соціальні компетентності є ключовими для громадянина України. Вони мають змогу сформувати його демократичну, правову культуру, здатність до соціальної взаємодії, комунікації, виховувати повагу до української мови та державних символів тощо [28].

В освітній простір школи діти входять у молодшому шкільному віці, тому шкільне НПВ відбувається протягом всього відвідування початкової школи. Науковці вважають цей віковий період сенситивним для НПВ і пояснюють це наступним чином.

Як зауважує В. Беспалько, молодший шкільний вік є віковим періодом появи перших, відносно стійких ціннісних орієнтацій, в цьому віці розвиваються вищі почуття (моральні, інтелектуальні, естетичні). На думку науковця, зазначений вік є сприятливим для виховання позитивних рис особистості. Мова йде й про патріотизм. У молодшому шкільному віці, дитина може якісніше сприймати інформацію і менше приділяє увагу емоціям. В. Беспалько вказує, що НПВ сприяють такі критерії розвитку дитини в молодшому шкільного віці:

- 1) удосконалення виокремлення найбільш значущої інформації;
- 2) розвиток творчого уявлення, на основі минулого життєвого досвіду і нового почутого, побаченого, відчутого створюються нові образи;
- 3) зміцнення поглядів, переконань, світогляду, самооцінки.

Науковець зазначає, що саме у молодшому шкільному віці формується уявлення між такими базовими поняттями патріотизму як: «родина»-«домівка»-«місто»-«регіон»- «країна» [8].

За словами І. Бега, молодший шкільний вік – це період входження особистості в соціальну зрілість. На цьому етапі відбувається:

- 1) формування світогляду;
- 2) розвиток емоційно-вольової сфери;
- 3) розвиток пізнавальної сфери;

- 4) формування продуктивного досвіду спілкування;
- 5) закладання основних стійких громадянських якостей особистості [9].

Молодший шкільний вік є сенситивним до НПВ. Це виявляється в психологічних особливостях цього віку. Зважаючи на це та пріоритетність національно-патріотичного напрямку в країні, національно-патріотичне виховання в початкових класах Нової української школи є обов'язком завданням. Розглянемо його особливості.

Як зауважує С. Матвієнко вказує, що НПВ в сучасних освітніх умовах має характер наступності. Мова йде про забезпечення наступності між різними ланками освіти, у тому числі – між дошкільною та початковою освітою. Тобто, з дітьми, які відвідували заклад дошкільної освіти, вже проводилася робота з національно-патріотичного напрямку. У дошкільному віці, у закладі дошкільної освіти, формуються фундаментальні особистісні якості дитини, які стають основою для національно-патріотичного виховання у початковій школі НУШ. У контексті реалізації принципу наступності, національно-патріотичне виховання повинно здійснюватися на основі системного підходу з урахуванням вікових особливостей, пізнавальних можливостей як дітей старшого дошкільного віку, так і молодших школярів [37].

На думку Л. Задорожної-Княгницької, підґрунтям для забезпечення НПВ в початкових класах НУШ є моральне, правове, політичне та патріотичне виховання в закладах дошкільної освіти [22].

Як стверджує В. Беспалько, враховуючи те, що молодший шкільний вік сприятливий для засвоєння суспільних правил і норм поведінки, у початкових класах повинні виконуватися наступні завдання національно-патріотичного виховання:

- 1) прищеплювати загальнолюдські духовні цінності;
- 2) виховувати правову культуру учнів;
- 3) формувати повагу до державної символіки України;
- 4) надати можливість успадковувати духовні та культурні надбання українського народу;

- 5) формувати мовну культуру;
- 6) сприяти оволодінню та вживанню української мови;
- 7) формувати почуття патріотизму;
- 8) формувати національну свідомість;
- 9) плекати любов до українського народу, його історії та ідентичності;
- 10) відновлювати та вшановувати національну пам'ять.

Науковець підкреслює, що національно-патріотичне виховання учнів початкових класів повинно відбуватися в процесі навчально-виховної, позаурочної та позакласної роботи. В цьому процесі повинні взаємодіяти заклад освіти, органи державної влади, сім'я та громадські організації [8].

На думку Н. Калити існують такі основні форми та методи національно-патріотичного виховання в початковій школі:

- 1) проєктна діяльність;
- 2) бесіди;
- 3) вікторини;
- 4) ігрова діяльність;
- 5) виставки;
- 6) тематичні стенди;
- 7) дитяче волонтерство;
- 8) екскурсії до музеїв [24].

Як зауважує О. Пуш, у процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів повинні використовуватися різноманітні форми та методи роботи. На думку науковця, оптимальними є:

- 1) діалоги, дебати, дискурси;
- 2) конкурси, олімпіади;
- 3) практичні проєкти [46].

На думку І. Батруна, для сучасного вчителя початкових класів НУШ, оптимальними методами національно-патріотичного виховання є методи, описані Н. Мойсеюк [3]. Розглянемо їх детальніше (табл. 1.2).

Методи національно-патріотичного виховання в початковій школі (за Н. Мойсеюк)

Метод	Характеристика та засоби впровадження
Методи усвідомлення цінностей національно-патріотичного виховання	Любов до Батьківщини, служіння її інтересам, піклування про природні багатства рідної землі; бесіди; приклад учителя.
Методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки	Тренування, привчання, доручення, педагогічні вимоги, ситуації вільного вибору, ігрові методи тощо.
Методи стимулювання поведінки і діяльності (методи заохочення та змагання)	Бонуси/покарання
Методи педагогічної підтримки: взаємна довіра, спільне проведення виховних заходів, ігор, діагностика, індивідуального розвитку, вихованості	Створення ситуації успіху, створення умов для самореалізації особистості

Згідно з таблицею 1.2, оптимальними методами національно-патріотичного виховання в початкових класах НУШ є: методи усвідомлення цінностей національно-патріотичного виховання, методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки, методи стимулювання поведінки і діяльності (методи заохочення та змагання) та методи педагогічної підтримки: взаємна довіра, спільне проведення виховних заходів, ігор, діагностика, індивідуального розвитку, вихованості.

На нашу думку, доцільним є використання саме останніх. Можемо пояснити це тим, що, під час використання цих методів, учень має змогу самореалізувати себе та в умовах практичної діяльності формувати патріотизм та національну самосвідомість. Найменш дієвим ми вважаємо метод заохочення. Особливо це

стосується засобу покарання. Не радимо його використовувати з дітьми молодшого шкільного віку у школі, бо це не відповідає концепції сучасної школи, де пріоритетними є дитиноцентризм та педагогіка партнерства.

Учена Л. Добровольська вважає, що «національно-патріотичне виховання у початковій школі НУШ відбувається в процесі залучення учнів до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури. В основі національно-патріотичного виховання учнів початкових класів НУШ містяться такі принципи як: принцип гуманізму, демократизму, єдності сім'ї та школи, наступності та спадкоємності поколінь» [19, с. 46]. Визначаючи доцільні методи національно-патріотичного виховання в молодшому шкільному віці, Л. Добровольська виокремлює вербальні:

- 1) розповідь;
- 2) бесіда;
- 3) роз'яснення;
- 4) повідомлення;
- 5) диспут [22].

Як стверджує І. Батрун, особливу увагу в процесі національно-патріотичного виховання учнів початкових класів НУШ приділяють українській мові. Це пояснюється тим, що саме вона має здатність ідентифікувати людину як українця, носія своєї національної ідентичності. Тому вчителю важливо спонукати дитину ознайомлюватися та вивчати українську мову. І. Батрун додає, що особистість вчителя також відіграє важливу роль в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів. Сучасний педагог повинен бути еталоном сформованості національної свідомості та патріотичної вихованості для своїх учнів. У молодшому шкільному віці постать вчителя є авторитетом, тому учні схильні брати приклад з нього, в тому числі й в поведінці. Окрім цього, вчитель НУШ повинен організовувати взаємодію з батьками дітей в процесі навчання та виховання [4].

Науковець І. Батрун називає ефективним методом національно-

патріотичного виховання молодших школярів – етновиховання, з використанням окремих прийомів (вимога, нагадування, контроль). В умовах НУШ звертають особливу увагу на практичні заняття з краєзнавчим матеріалом [3].

Як зауважує Л. Кравчук, національно-патріотичне виховання в початковій школі НУШ здійснюється на загальноосвітніх уроках. Мова йде такі уроки як: урок літературного читання, математика, образотворче мистецтво тощо. Щодо першого, національно-патріотичне виховання здійснюється в урочній та позаурочній діяльності.

На уроках літературного та позакласного читання варто знайомити молодших школярів з віршами, оповіданнями, казками, легендами про рідний край, рідну мову, традиції і культуру народу: його символи, обереги, звичаї, свята, розповідати дітям про видатних українців, героїв своєї країни. На уроках математики можна використовувати краєзнавчий матеріал у математичних задачах та прикладах.

Особливу увагу національно-патріотичному вихованню дітей молодшого шкільного віку приділяють на уроках з образотворчого мистецтва. Л. Кравчук пояснює це тим, що пробудити почуття Батьківщини без сприйняття і переживання краси навколишнього світу. Національно-патріотичне виховання учнів засобами образотворчого мистецтва передбачає формування в єдності художньо-естетичних образів, патріотичних почуттів, свідомості і поведінки на основі активної образотворчої творчої діяльності учнів [31].

Дослідниця Н. Добровольська, в свою чергу, повідомляє, що у початкових класах Нової української школи, національно-патріотичне виховання здійснюється на уроках: української мови, «Я досліджую світ», образотворчого та музичного мистецтва, навчання грамоті. На уроці української мови можна складати речення, твори, діалоги, есе та диктанти на патріотичні теми. На уроках природознавства молодших школярів знайомлять зі специфікою природи на українських землях. В процесі вивчення курсу «Я досліджую світ», учнів знайомлять з особливостями відносин на прикладі українців та знайомлять з українськими ремеслами. Про твори українських митців та твори, які присвячені Україні, учні початкових класів

дізнаються на уроках образотворчого та музичного мистецтва.

На уроках «Навчання грамоті», діти вже у першому класі знайомляться з українською символікою (гімн, прапор) на перших сторінках «Букваря». Кожна його сторінка змальовує красу та велич України та її культури. Особливу ефективність, в процесі національно-патріотичного виховання учнів початкових класів, має музичне мистецтво. Мова йде як про урочну діяльність, так й позаурочну. Формування національної свідомості школярів забезпечують музичні ранки, народні свята, музичні ігри, конкурси щедрівників, колядників, виконавців стрілецької, козацької пісні [19].

Як зазначає Х. Бедрій, національно-патріотичне виховання в початкових класах НУШ здійснюється й на уроках іноземної мови. Наприклад, при вивченні теми «кольори» доцільно звернути увагу на кольори державної української символіки [6].

Як вважає О. Вашуленко, ефективним національно-патріотичне виховання молодших школярів є на уроках літературного читання. Науковець вказує, що «перші уроки літературного читання в початкових класах присвячені розширенню і поглибленню знань учнів про найважливіші державні символи – Прапор і Герб України, Державний Гімн України, вихованню почуття поваги до національної символіки. У творах українських письменників учні прочитають про красу і любов до Батьківщини, України, української мови; поглиблять свої знання про українські народні символи і традиції, культурні цінності і надбання нашого народу, про народну творчість, про видатних українців – Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, Катерину Білокур, Леоніда Каденюка та інших» [12, с. 23].

Ми погоджуємося з думкою науковців (О. Вашуленко, Н. Добровольська) щодо існування національно-патріотичного впливу сучасних уроків літературного читання. Також ми дотримуємося думки, що важливими в цьому процесі є уроки образотворчого та музичного мистецтва, уроки української мови. В початковій школі вони нададуть можливість учням ознайомитися з українською культурою, мовою, національним надбанням. Це стане фундаментом для формування національної свідомості.

Отже, національно-патріотичне виховання є ключовим завданням в початкових класах Нової української школи. Це зумовлено психологічними віковими особливостями учнів початкових класів та пріоритетними завданнями шкільної освіти. Національно-патріотичне виховання молодших школярів здійснюється в процесі урочної та позаурочної діяльності.

1.3. Виховний потенціал та національна ідея в українському фольклорі для дітей молодшого шкільного віку

Український фольклор часто використовується в освітньому процесі як засіб виховання. Процес національно-патріотичного виховання учнів початкової школи не є виключенням. Розглянемо визначення поняття «фольклор», специфіку українського фольклору та його роль в національно-патріотичному вихованні.

Проаналізуємо визначення науковців щодо сутності поняття «фольклор» та його ознак.

Як вказує І. Руснак, фольклор є художнім відображенням дійсності, яке може виражатися словесно, музично (хореографічно), драматично [50].

Учений С. Росовецький стверджує, що фольклор є усною, поетичною, народною творчістю, яка характеризується колективністю, анонімістю та багатоваріантністю у виконанні [49].

На думку І. М'якоти, фольклор є формою усного мистецтва, яка містить різноманіття оповідань, прислів'їв, висловлювань, замовлянь, пісень тощо [43].

Розкриваючи історію виникнення та вивчення поняття «фольклор», В. Давидюк зазначає, що це поняття було введено у 1849 р. Автором зазначеного поняття став англійський вчений В. Томс. Загалом, слово «фольклор» походить з англійської мови (folk – народ та lore – мудрість, знання) та означає народну мудрість. В Україні аналогом цього поняття було поняття «народна словесність». З ХХ ст. в українському науковому просторі починають вживати поняття «фольклор». В. Давидюк повідомляє, що поняття «фольклор» в українській,

європейській та американській науці тлумачиться по-різному. Якщо у європейській науці фольклором вважали хореографію, народну інструментальну музику та декоративно-ужиткове мистецтво, то в американській науці, фольклор вбачали у вигляді усіх знань, які людина отримує протягом життя (які передають вчителі, книги тощо). В українській науці під фольклором розуміють усну народну творчість [16].

Зарубіжні науковці (J. Gunner та ін.) вважають, що фольклор – це передавання традицій, в усній формі. На думку науковця, фольклор відображає історії, розказані людьми певного регіону. Фольклор може визначати цінності, вірування та спосіб життя населення, за допомогою його літературних тем. Фольклор передавався від попередніх поколінь, які розповідали історії усно. Потім кожне покоління розповідало своїм дітям, і ці історії стали частиною культурної традиції [64].

Учений A. Dundes називає фольклор – «дзеркалом культури». Це пояснюється тим, що він має змогу відображати культурну спадщину окремої країни, національності тощо [63].

Дослідники I. Ven-Ami та J. Dan вказують, що фольклор – це традиції, давні звичаї та збережені свята, старовинні частівки та застарілі балади, архаїчні міфи, легенди та байки, а також вічні казки та прислів'я. Форми фольклору мають свою ідентичність та окремі ознаки. До ознак фольклору I. Ven-Ami та J. Dan відносять:

- 1) анонімність;
- 2) ірраціональність;
- 3) традиційність;
- 4) усність;
- 5) оригінальність [62].

У свою чергу В. Давидюк вказує на такі риси українського фольклору як:

- 1) усність (контактний спосіб передачі творчості «з вуст у вуста»);
- 2) колективність;
- 3) синкретичний та синтетичний характер явищ, які поєднують риси, властиві різним формам суспільної свідомості [16].

З вищезазначеного можемо зробити висновок, що фольклор – це усна народна творчість, яка містить у собі мудрість та культуру окремого народу, який характеризується усністю, колективністю, анонімністю та традиційністю.

Фольклор має змогу виконувати окремі функції. Так, Г. Лозко виділяє такі функції українського фольклору як:

- 1) естетична;
- 2) виховна;
- 3) пізнавальна;
- 4) розважальна;
- 5) обрядова;
- 6) комунікативну [34].

Науковець В. Давидюк, наголошуючи на ефективності виховної функції фольклору, стверджує, що фольклор є структуротворчим елементом етнічної культури, за допомогою якого відбувається навчання, виховання та залучення до суспільного життя підростаючого покоління; генетичний механізм етнічної культури, який заснований на етнічній традиції і входить у неї [16].

Продовжуючи цю думку, Г. Лозко вказує, що фольклор має генетичні корені українського народу, які спроможні сформувати новий тип українця, здатного вивести свою державу на світовий рівень культури [34].

Таким чином, бачимо, що український фольклор може стати засобом національно-патріотичного виховання дітей. Розглянемо його специфічні риси, які надають змогу здійснювати національно-патріотичне виховання.

На думку О. Бачинської, український пісенний фольклор – це надійний фундамент для національно-патріотичного виховання молодших школярів. Це пояснюється тим, що він має потужний виховний потенціал та є дієвим засобом становлення, формування та розвитку високоморальної, естетично спрямованої особистості, засобом гуманістичного виховання. Так, наприклад, українська народна колискова здатна пробудити та розвивати такі почуття школярів та любов та щирість. Українські народні пісні надають змогу познайомитися з народними традиціями, звичаями нації, її культурою та історією. В початкових класах НУШ

активно використовують українські календарно-обрядові пісні, колядки, щедрівки. Вони є ефективним інструментом для формування національної свідомості дітей [5].

На оптимальність українського музичного фольклору в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів вказує й І. Шередько. Науковець стверджує, що народні музичні твори забезпечують збагачення знань про рідний край, людські почуття, події минулого та теперішнього часу, формують любов до рідного народу та Батьківщини. І. Шередько звертає увагу на ефективність українського музичного фольклору в процесі формування національної свідомості учнів початкових класів [61].

Дотримується цієї думки й науковець Н. Радчук, вважаючи, що зміст народної пісні має змогу пробудити патріотичні почуття у школяра. Вчений зазначає, що кожна пісня складається зі слів та музики. Ці два компоненти міцно між собою пов'язані, але кожен із них у процесі мистецької творчості й естетичному сприйманні виконує свою роль. Слово передає думки, поняття, уявлення, тобто інтелектуальні складові психіки людини, а музика – підсилює її емоційні та духовні переживання. Н. Радчук повідомляє, що народні пісні та хорові твори завжди були дієвими засобами виховання самосвідомості українського народу, протистояли націоналізму та релігійному гнобленню з боку інших народів. У козацьких класах хорове виконання патріотичних пісень формує в учнів найкращі якості козака-лицаря, впливає на формування козацького духу майбутнього воїна-патріота, захисника рідної землі з вираженою українською національною свідомістю, сприяє згуртуванню, активізує діяльність дитячої козацької громади. У пісні, як ні в якому іншому народному творі, розкривається характер, розум, лагідність і доброта нашого народу [47].

На думку Т. Данилюка, усна народна творчість сприяє національно-культурному відродженню України. Народна педагогіка має змогу виховати любов рідного краю, малої Батьківщини, сформувати патріотичні почуття та розуміння своєї національної приналежності та ідентичності. Науковець зазначає, що використання усної народної творчості як складника шкільного краєзнавства

передбачає збагачення національної культури українства шляхом реабілітації та повернення тих пластів, які через різні обставини були безпідставно занедбані та забуті [17].

Науковець Т. Коваль, в свою чергу, називає український народний фольклор – «материнською школою», яка здатна сформувати духовні та патріотичні цінності особистості. Науковець повідомляє, що «прилучення учнів початкових класів до народної педагогіки – це важливий напрям національно-патріотичного виховання у Новій українській школі. Правильно організований процес виховання засобами народної педагогіки формує повноцінну цілісну особистість, індивідуальність, яка високо цінує свою громадянську, національну і особистісну гідність, совість і честь. Для того щоб, виховати справжніх громадян своєї держави, потрібно цілеспрямовано і систематично формувати навчання й виховання молодших школярів елементи національної самосвідомості особистості на основі народних звичаїв, традицій, усної народної творчості. Саме усна народна творчість допомагає розвивати у дітей почуття національної самосвідомості. Школярі дізнаються про характерні риси українського народу та його традиції. Найкращі пам'ятки фольклору зберігаються в казках, легендах, епосах, прислів'ях, приказках, які створив сам народ. Вони відображають народні звичаї, традиції, передбачають цілеспрямоване виховання та навчання молоді. Багато традицій та обрядів пов'язано з народними іграми, які створені народом так само, як казки, приказки, загадки. Вони передаються з покоління в покоління. В їх змісті відбито національну психологію кожного народу. Народні забави та ігри становлять досить великий розділ народної педагогіки й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, природничий, пізнавальний, розважальний тощо. Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, у їх змісті відбиті сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею. За допомогою народних ігор діти опановують перші елементи грамотності, вони розвивають мовлення, виховують любов до рідного слова і своєї землі» [25, с. 548].

Дослідниця М. Єпіхіна зазначає, що український народний фольклор містить найкращий засіб національно-патріотичного виховання, а саме – державну мову.

Отже, фольклор має змогу сформувати повагу до української мови, її естетичне сприймання. Українська мова – милозвучна та пробуджує любов до рідного слова, прагнення її вивчати. Науковець радить в процесі національно-патріотичного виховання використовувати різноманітні форми українського фольклору. Мова йде про: загадки, лічилки, мірилки, приказки, прислів'я, народні прикмети тощо. Вони мають змогу розвивати патріотизм дитини та її національну свідомість [21].

Учена О. Сафарова наголошує на великому впливі усної народної творчості, бо вона має змогу відновити та розвивати духовно-моральний зв'язок між поколіннями, їхньої соціалізації та виховання. Науковець, в процесі національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, радить використовувати такі форми фольклору як: народні казки, народні пісні, прислів'я та приказки [52].

Потужним засобом патріотичних почуттів дітей вважає український фольклор М. Човрій. Науковець називає його – «енциклопедія життя народу, свідчення його духовної сили та краси». Оптимальними формами фольклору в процесі національно-патріотичного вихованні молодших школярів, вважає музичні. А саме:

- 1) колискові пісні;
- 2) пестушки;
- 3) потішки;
- 4) приказки;
- 5) пісні-ігри
- 6) обрядові забави;
- 7) пісні, заклички, приказки [60].

Науковці М. Садовенко та А. Гостар виділяють ефективність народної казки в процесі національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Вони пояснюють це тим, що у цьому віці казка відіграє велику роль у житті дитини. Через неї вона дізнається необхідну інформацію про навколишній світ, міжособистісні стосунки тощо. М. Садовенко вказує, що народна казка знайомить дітей з культурою та традиціями українського народу, його духом [51; 15].

Як стверджує А. Гостар, народна казка дозволяє дитині відчути себе частиною своєї нації. Використання казки нарівні з іншими засобами національного виховання дає можливість виховати у дітей любов до культури своєї нації [15].

Отже, український фольклор має виховну функцію та активно використовується в навчально-виховному процесі учнів початкових класів. Він містить у собі національний код та українські традиції, які допоможуть сформувати у дітей цього віку патріотичні почуття та національну свідомість. У процесі національно-патріотичного виховання учнів початкових класів доцільно використовувати такі форми фольклору як: казка, народна пісня, колискова, приказки, прислів'я, народні ігри, обрядові пісні тощо.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

2.1. Форми та методи виховної роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі

Як зазначалося вище, українська усна народна творчість є дієвим засобом національно-патріотичного виховання в початковій школі. Розглянемо актуальні форми та методи виховної роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами українського фольклору.

Перед аналізом наукових думок щодо цього питання, вважаємо за потрібне відмітити, що український фольклор може використовуватися як у позаурочній так й в урочній діяльності молодших школярів.

Так, І. Шередько повідомляє, що народний музичний фольклор досить часто використовують у позаурочній діяльності, під час окремих заходів. Мова йде про:

- 1) свята;
- 2) конкурси;
- 3) відзначення визначних подій [61].

Як вважає Т. Коваль, оптимальними методами та формами для використання українського фольклору з учнями початкових класів є:

- 1) бесіда;
- 2) спостереження;
- 3) розповідь;
- 4) конкурси;
- 5) свята;
- б) розваги;

7) екскурсії [25].

Науковець Ю. Козак, в свою чергу, виокремлює такі форми роботи з українським фольклором, в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів:

- 1) тематичні заняття;
- 2) дитячі об'єднання;
- 3) спортивна робота;
- 4) гуртова робота;
- 5) позашкільні виховні заходи [27].

На думку Н. Міми, ефективними формами національно-патріотичного виховання молодших школярів, в процесі яких можна використовувати український фольклор, є:

- 1) інформаційно-масові (вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, «жива газета», створення книг, альманахів);
- 2) діяльнісно-практичні (творчі групи, екскурсії, свята, театр-експромт, ігридраматизації, огляди-конкурси, олімпіади);
- 3) інтегративні (шкільні клуби, фестивалі, гуртки);
- 4) діалогічні (бесіда, міжрольове спілкування);
- 5) індивідуальні (доручення, творчі завдання, індивідуальна робота тощо);
- 6) наочні (шкільні музеї, кімнати, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо) [39].

Науковець П. Мигун вказує на ефективність використання українського фольклору в позашкільній діяльності задля їх національно-патріотичного виховання:

- 1) пізнавально-краєзнавчі експедиції;
- 2) походи на природу;
- 3) відвідування історичних музеїв [40].

Дослідниця Н. Безлюдна стверджує, що в урочній та позаурочній діяльності учнів початкових класів, український фольклор, який здатний сформувати їхні патріотичні та національні почуття, можна використовувати наступні

форми роботи:

- 1) бесіди;
- 2) вікторина;
- 3) свята;
- 4) зустрічі;
- 5) ігри-подорожі;
- 6) флешмоби;
- 7) добродійні акції;
- 8) круглі столи.

Учена Н. Безлюдна вважає найефективнішими формами роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів, із використанням українського фольклору – екскурсії з метою відвідування визначних історичних місць, ознайомлення з пам'ятками історії та культури рідного міста, або ж онлайн екскурсій в інші регіони країни та проведення тематичних інформаційно-просвітницьких та освітньо-виховних заходів.

Щодо першого, то під час ознайомлення з музейними експонатами, важливо супроводжувати цей процес українськими народними творами, які зображують культуру та традиції того чи іншого українського регіону чи відрізка часу. Використовувати український фольклор доцільно й під час інтерактивних форм роботи. Наприклад:

- 1) круглий стіл;
- 2) диспути;
- 3) брейн-ринг.

Теми зазначених інтерактивних форм роботи повинні бути присвячені українським традиціям, історії України, найвизначнішим датам (День Незалежності, День пам'яті Героїв Крут, День пам'яті Героїв Небесної Сотні, День захисників і захисниць України тощо) [7].

Науковець Ю. Козак пропонує використовувати український фольклор у театралізованій діяльності молодших школярів. В цьому процесі можна використовувати різноманітні форми фольклору – від вербального до

музичного [27].

Як зазначає Л. Стеценко, в сучасній початковій школі вчителі надають перевагу таким формам національно-патріотичного виховання, в яких можна використовувати український фольклор:

- 1) дискусії;
- 2) брейн-ринг;
- 3) квести;
- 4) флешмоби до національних свят;

5) тематичні вечори, присвячені українським традиціям і державним святам [54].

Учений К. Мнищенко виокремлює роль народних ігор в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів. Автор пропонує використовувати народні ігри в процесі національних, державних свят. Під час народних ігор, доцільно використовувати український музичний фольклор. Все це буде формувати у молодших школярів патріотичні почуття до Батьківщини та української культури [41].

На ефективності використання українського музичного фольклору під час позашкільної танцювальної діяльності молодших школярів звертає увагу О. Мартиненко. Науковець радить використовувати наочно-ілюстративний матеріал, який буде відображати українські танцювальні традиції тощо. Для формування національної свідомості молодших школярів, доцільно ознайомлювати їх з українською хореографічною культурою. Систему роботи з національно-патріотичного виховання учнів початкових класів під час танцювальної позашкільної діяльності, доцільно починати із ознайомлення з поняттям «фольклор», його специфіки та особливостей українського музичного й танцювального фольклору. Значну увагу треба приділити фольклору окремого регіону, в якому проживає дитина. Також О. Мартиненко вказує, що в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів, важлива й їх самостійна робота. Наприклад, самостійна робота в Інтернеті з пошуку інформації про українську національну танцювальну культуру тощо [35].

Окрім позаурочної роботи, український фольклор можна використовувати й на уроках в початковій школі. Це надасть позитивний вплив в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів. Розглянемо детальніше шляхи, методи та форми використання українського фольклору на уроках в початковій школі.

Як стверджує Н. Радчук стверджує, що актуальним на сьогодні є використання народної пісні під час проведення фізкультурних хвилинок на перервах, уроках, що сприяє козацькому гартуванню молоді. Народна пісня має змогу зняти напруження, розвиває дрібну та загальну моторику та формує національні та патріотичні почуття учнів [47].

Науковець Н. Веретко називає оптимальним використання українського фольклору в урочній формі на уроках трудового навчання. Це пояснюється тим, що вчитель на уроках трудового навчання (технологій) через народний фольклор, поезію, народні традиції формує національну свідомість учнів, особливо на уроках при вивченні технології виготовлення вишитих виробів, писанкового розпису, традиційних українських страв, аплікацій з природного матеріалу, історичних костюмів, пов'язує свідомість учня зі своїм народом, його історією [13].

Дослідниця М. Єпіхіна зазначає, що важливе значення на уроках української мови, літератури та «Я досліджую світ» має використання народного календаря. «Народний календар місяць за місяцем, тиждень за тижнем, нерідко день за днем передбачає відповідно до конкретних умов даного регіону всі сторони і види хліборобської праці, особливості життя, зміни в природі (це функція календаря як прогностика). Особливе місце в народному календарі займають дати, пов'язані з релігійними святами: День Святого Миколая, Щедрий вечір, Святвечір, Різдво, Водохреща, Стрітєння, Великдень, Івана Купала, Покрови Матері Божої та інші. Під час роботи з народним календарем дуже важливо впроваджувати український фольклор. Це посилить ефект роботи з національно-патріотичного напрямку з учнями початкових класів. Також М. Єпіхіна звертає увагу на доцільність використання українського фольклору на уроках фізичної культури в початкових класах, у такій його формі як народна гра. Її виховна сила в русі, якого так потребує

дитячий організм, в словах-переконаннях, що промовляються самими учасниками гри та наставником. Такі ігри мають національну складову, що зумовлює формування національної свідомості дитини. Щодо уроків мистецтва, то український фольклор доцільно використовувати у формі тематичних занять, на яких, молодших школярів, ознайомлюють з музичними інструментами, народними піснями та мелодіями» [21, с. 119].

Отже, український фольклор можна використовувати з різноманітними методами та формами в процесі національно-патріотичного виховання учнів молодших класів. Найпоширенішими формами та методами є: тематичні заняття, бесіди, гуртки, ігри, театралізована діяльність, фізкультхвилинки, вікторини, конкурси, свята, дискусії, флешмоби тощо.

2.2. Методичне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості

Для продуктивного національно-патріотичного виховання молодших школярів, обов'язково необхідно дотримуватися окремих педагогічних умов. Це стосується й національно-патріотичного виховання учнів початкових класів засобами української народної творчості. Звернемо увагу на методичний аспект зазначеного питання та розкриємо практичний зміст нашого формувального етапу експерименту.

1. Систематичність та різноманітність використання усної народної творчості задля формування національно-патріотичних почуттів молодших школярів.

Дослідниця Н. Безлюдна наголошує на важливості систематичного та різноманітного використання українського фольклору в процесі навчально-виховної роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Систематичність може виражатися у повсякденному використанні різноманітних форм українського фольклору у мовленні вчителя. Дитина молодшого шкільного віку повинна чути

українські народні тексти, в процесі різних видів діяльності: урочній (навчальній), позаурочній, виховній тощо. Завдання вчителя – надати дітям можливість не тільки ознайомитися з окремими формами української усної народної творчості, але й вживати її у повсякденному житті, висловлювати свої думки, за допомогою неї. Систематичне, повсякденне використання українського фольклору сформує у дітей повагу та любов до Батьківщини, своїх предків та українського фольклору як народного надбання рідної країни [7].

2. Робота з батьками молодших школярів у напрямку національно-патріотичного виховання, з використанням усної народної творчості.

Учена Н. Безлюдна підкреслює важливість взаємодії виховних впливів родини та школи в процесі національно-патріотичного виховання, тому потрібно постійно підтримувати тісний зв'язок із батьками, членами родини, залучати їх до шкільного життя дітей. Спільна співпраця батьків, дітей і вчителів позитивно впливає на формування патріотичних почуттів. Можна запропонувати батькам, самостійно, вдома, разом із дітьми проопрацювати окремі фольклорні твори, написати спільне оповідання, висловити свою думку щодо змісту окремих українських прислів'їв, приказок тощо [7].

Також доцільно батькам учнів початкових класів пропонувати приймати участь у позакласних заходах національно-патріотичного спрямування, з використанням українського народного фольклору. Планування та організація спільної роботи вчителя, дітей та їх батьків, із зазначеним спрямуванням, повинна проходити на батьківських зборах чи окремих зустрічах-бесідах. Завдання вчителя – окреслити важливість використання фольклору в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів, розповісти про його величезний виховний потенціал. Вчителю важливо вказати на існуючі напрямки використання української усної народної творчості у повсякденному житті та в процесі навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку [7].

3. Використання усної народної творчості на уроках в початковій школі.

За методичними рекомендаціями щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, усна народна творчість є

обов'язковою складовою уроків у початковій школі. Особливо це стосується уроків української мови. На цих уроках, доцільно активно використовувати такі малі форми фольклору як:

- 1) загадки;
- 2) лічилки;
- 3) мирилки;
- 4) приказки;
- 5) прислів'я;
- 6) народні прикмети;
- 7) уривки з казок;
- 8) народні пісні (колискові, щедрівки, колядки, веснянки, заклички тощо).

Використання зазначених форм українського фольклору, будуть не тільки формувати національно-патріотичні виховання, але й збагачувати українське мовлення дітей: їх активний словник, зв'язне мовлення, формувати правильний граматичний лад [38].

Дослідниця Ю. Арапова доповнює, що колискові пісні, загадки, казки, колядки та щедрівки, заклички, скоромовки, лічилки, спотиканки, чистомовки розвивають мовленнєвий потенціал дітей. Опрацювання народнопоетичних перлин на уроках спрямоване на:

- 1) розвиток вимовних навичок дітей;
- 2) розвиток рухомості мовленнєвого апарату;
- 3) формування інтелектуальної сфери молодших школярів;
- 4) формування моральних якостей;
- 5) формування здатності співпереживати з дійовими особами творів, співчувати їхній біді, бажання прийти на допомогу;
- 6) розвитку уяви, фантазії та вихованню.

Учена Ю. Арапова стверджує, що використання різноманітних форм українського фольклору на уроках в початкових класах Нової української школи знайомить молодших школярів з багатством та розмаїттям народної творчості, яке містить у собі мудрість і талановитість українського народу. Відбувається

стимуляція трепетного відношення дітей до спадщини українського народу. Науковець пропонує використовувати текстоцентричний принцип в навчанні української мови учнів початкових класів, із використанням українського фольклору, який має виховний та повчальний зміст [2].

Через тексти (аналіз їх змісту) виховується в дітей любов до рідного краю і своєї Батьківщини, повагу до національних традицій і символів українського народу, повагу до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій, почуття гордості за відомих людей України, турботливе ставлення до цінностей і надбань нашої країни. Великий інтерес викликають у дітей паремії. І не дарма, адже пареміографічний фонд українського фольклору – це високохудожній дидактичний матеріал, який повинен більшою мірою використовуватись вчителями, оскільки у ньому зафіксований багатовіковий досвід народного виховання. Приділяють увагу поетичному, фольклорному матеріалу на початковому етапі вивчення іноземної мови. Вивчення пісень, віршів, скоромовок, прислів'їв має багато переваг. Завдяки цьому створюється сприятливий психологічний клімат, знижується напруження, активізується мовленнєва діяльність, підвищується емоційний тонус, підтримується інтерес до вивчення іноземної мови. На уроках з предмету «Читання». Велику виховну роль відіграє український фольклор – загадки, лічилки, мирилки, приказки і прислів'я, народні прикмети, дитячі пісеньки, колискові, щедрівки, колядок, веснянки, заклички тощо. Реалізуючи їх виховний потенціал, варто пояснювати дітям, що багатство і розмаїття народної творчості, яка свідчить про мудрість і талановитість українського народу, а знання і трепетне ставлення до них стане запорукою збереження цього багатства для майбутніх поколінь [2].

4. Позакласна робота: гуртки, фестивалі, конкурси тощо.

Л. Стеценко пропонує проводити національно-патріотичне виховання у вигляді фольклорного гуртка та фестивалів, які присвячені українській культурі та народній усній творчості. На першому, учні мають змогу познайомитися з обрядами рідного краю та вивчити старовинні обрядові пісні, колядки та щедрівки. Щодо фестивалю, на ньому учні можна представити у своєму виконанні народні

пісні та танці, українська класика та сучасна поезія, фольклорні композиції. Важливо в процесі позакласної роботи з національно-патріотичним спрямуванням, окрім усної народної творчості, використовувати й державну й національну символіку (прапор, гімн, герб тощо), що буде пробуджувати повагу та любов до Батьківщини. Виховувати почуття гордості за минуле й сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразках української культурної спадщини рідного народу [54].

Н. Безлюдна доповнює, що використовувати усну народну творчість можна не тільки на заходах культурного чи творчого спрямування, але й в процесі фізкультурно-оздоровчих, здоров'язберувальних та спортивних заходів. Оптимальним буде використання народних українських пісень, під час активних руханок та змагань. Такий музичний супровод не тільки підніме бойовий дух учасників, але й буде формувати інтерес та повагу до народної культури України [7].

Одним із дієвих форм позакласної роботи з національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, Ю. Арапова називає – тематичні заняття. Це можуть бути тематичні вечори, тематичні бесіди тощо. Під час зазначених форм національно-патріотичних виховання, доречно використовувати продукти усної народної творчості: народні пісні, потішки, прислів'я та приказки, легенди рідного краю тощо. Разом із українським фольклором, у позаурочній діяльності, доречно використовувати типові українські символи, які є ознаками нашої країни. Мова йде про такі символи як: барвінок, явір, калина, дуб, лелека тощо. Вчителю доцільно підібрати тему тематичних позаурочних занять саме присвячену зазначеному символу та підібрати фольклорний супровід на цю тему: приказки, прислів'я, народні казки тощо. Також Ю. Арапова пропонує використовувати в процесі позаурочної діяльності молодших школярів інноваційну освітню технологію – метод проєктів. Мова йде про проєкти з національно-патріотичним спрямуванням, які зумовлюють використання української усної народної творчості.

Завдання учнів, за зазначеними проєктами вивчити окремі форми фольклору,

їх зміст, історію, прихований сенс тощо. Самостійна, творча робота з вивчення усної народної творчості українських пращурів, допоможе не тільки дізнатися нові відомості про культуру українського народу, але й сформувати національно-патріотичні почуття до рідного краю та Батьківщини [2].

Таким чином, ми можемо виділити такі педагогічні умови використання усної народної творчості в процесі національно-патріотичного виховання учнів початкової школи:

1. Систематичне та різноманітне використання фольклору в навчально-виховній діяльності молодших школярів.

2. Використання усної народної творчості на загальноосвітніх уроках в початковій школі.

3. Організація та впровадження позакласної роботи з національно-патріотичного виховання, з використанням українського фольклору.

4. Спільна робота національно-патріотичного спрямування з батьками молодших школярів із використанням усної народної творчості.

Зважаючи на зазначені педагогічні умови, нами була розроблена та впроваджена окрема система роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості. Мова йде про формувальний етап нашого експерименту.

Враховуючи таку педагогічну умову як – систематичне та різноманітне використання фольклору в навчально-виховній діяльності молодших школярів, нами була розроблена виховна робота, яка передбачала активне впровадження усної народної творчості у навчальний процес та позакласну діяльність учнів початкової школи. Задля різноманітності українського фольклору, ми підібрали різні форми українського фольклору, які мають національно-патріотичне спрямування. Мова йде про:

- 1) народні казки;
- 2) народні пісні;
- 3) прислів'я;
- 4) приказки;

- 5) загадки;
- б) колискові.

Для виконання другої педагогічної умови використання засобів української народної творчості в процесі національно-патріотичного виховання, а саме їх впровадження в навчальний процес на загальноосвітніх уроках, ми використали українські приказки, прислів'я та загадки із патріотичним спрямуванням.

На уроці української мови

Завдання 1. Записати та пояснити значення окремого прислів'я чи приказки.

1. Людина без Вітчизни як соловей без пісні.
2. Україна – мати, за нею треба головою стояти.
3. Рідна земля – мати, а чужа – мачуха.
4. Кожному мила своя сторона.
5. За своїм краєм серце болить.
6. Зрадити батьківщину – зганьбити матір і батька.
7. Наша слава – українська держава.
8. За морем тепліше, та вдома миліше.

Завдання 2. Записати патріотичну загадку та відгадку до неї.

1. Коли звучить він – всі встають,
до серця руку прикладають,
і вголос, й подумки співають,
і Україну прославляють (гімн України).
2. Синє небо, жовте жито –
цю святиню знають діти (прапор України).
3. Знак держави головний –
всяк його повинен знати.
Воля, слава, сила в нім. –
Тож спробуй відгадати (герб України).
3. У віночку зеленолистім,
У червоному намисті,
Видивляється у воду

На свою хорошу вроду (калина).

4. Проливала дрібні сльози молода дівиця.

Полоскала довгі коси у чистій водиці (верба).

Отже, на уроках української мови нами були впроваджені завдання з використанням усної народної творчості (приказки, прислів'я, загадки) з національно-патріотичним спрямуванням та використанням національних символів України (калина, верба) та державної символіки (герб, гімн, прапор України).

На уроці української літератури теж надзвичайно ефективним є процес національно-патріотичного виховання молодших школярів.

Українська народна казка «Кирило Кожум'яка».

Мета: вдосконалення навички швидкого свідомого читання, розвиток мовлення, виховання бережного ставлення, поваги та любові до усної народної творчості, рідного слова та свого народу.

Зазначений урок передбачав первинне та повторне слухання народної казки, словникову роботу, читання казки у діалогах, ігри з національно-патріотичним спрямуванням.

На уроці «Я досліджую світ»

На зазначеному інтегрованому курсі, ми використали прислів'я та народні пісні.

Тема уроку: «Козацтво»

Один із уроків «Я досліджую світ» був присвячений запорізькому козацтву.

В процесі уроку, учням було запропоновано пояснити значення окремого прислів'я про козаків:

1. Козацькому роду нема переводу.
2. Слава не поляже, а про себе розкаже.
3. У козака життя коротке, а слава вічна.

Також учні на зазначеному уроці прослухали народну пісню «Їхав, їхав козак містом» та надали рефлексію щодо цієї пісні.

Отже, в процесі формувального етапу експерименту, в навчальний процес

(уроки української мови, української літератури, «Я досліджую світ») активно впроваджувалися різноманітні форми усної народної творчості (народні пісні, загадки, приказки, прислів'я).

Враховуючи наступну педагогічну умову національно-патріотичного виховання, засобами усної народної творчості, ми розробили та провели позакласні заходи з учнями початкових класів. Мова йде про наступні:

1. Позакласний проєкт «Дослідження фольклору рідного краю».

Мета: ознайомити учнів з фольклором рідного краю.

Завданням учнів було протягом тижня підготувати проєкт на зазначену тему. Учні початкової школи повинні були знайти інформацію про усну народну творчість, створену на теренах м. Запоріжжя та м. Дніпро, в тому числі й у часи запорізького козацтва. Проєкт мав вигляд доповіді, яка не повинна була перевищувати об'єм 10 сторінок.

2. Тематичне заняття на тему «Батьківщина – мати, умій за неї постояти»

Мета: виховувати гордість за власний народ, воїнів, які захищають рідні землі від російських агресорів-загарбників.

Хід заняття:

1. Розбір приказок про відвагу та війну, їх значення

Приказки про відвагу:

1. Чия відвага, того й перемога (*перемагає сміливий*).

2. Відважний Артим, іде сміло у воду і дим (*характеристика відважного чоловіка*).

3. Де відвага, там і щастя (*сміливі, та рішучі здобувають усе*).

4. Хто відважний, той здобуває, а хто боягуз, той пропадає (*значення таке, як і сказано*).

Приказки про війну:

1. Війна й Бога забуває і пана не знає (*війна не зважає на заповіді Божі та державні закони*).

2. Війна приносить щрами й рани (*у рукопашних боях, борці, калічать себе*).

3. Ще не було доброї війни і лихого миру (*війна не може бути доброю, бо*

нищить життя та надбання, а мир не може бути лихий, бо гоїть рани, та відбудовує край).

2. Історія про військові подвиги України.

3. Розгляд стислої історії війни, яка почалася 24.02.2022.

4. Бесіда про відвагу українських захисників ЗСУ.

5. Прослуховування народної пісні «А ми козачки, козаки, слобожанські вояки».

3. Фестиваль українського народного танцю «Танцюй, Україно!»

Мета: ознайомити учнів з танцювальною спадщиною наших пращурів; долучити до народної культури України; сформувати національно-патріотичні почуття.

Учні, разом із музичним керівником, формують в собі навички народного українського танцю, які зможуть репрезентувати на окремому позакласному заході «Танцюй, Україно!»

Учні вивчають такі танці:

1. Гопак (хлопці).

2. Аркан (хлопці та дівчата).

3. Рибка (хлопці та дівчата).

4. Метелиця (дівчата).

Зазначені народні танці були виконані під народні пісні:

1. Ти ж мене підманула.

2. Пливе човен, води повен.

3. Розлилися круті бережки.

4. Виступали козаченькі.

Останньою педагогічною умовою національно-патріотичного виховання, з використанням усної народної творчості є співпраця вчителя та батьків молодших школярів у цьому напрямку. Для цього нами була розроблена бесіда з батьками на тему «Українська усна народна творчість – скарб для виховання». Метою цієї бесіди було ознайомити батьків учнів початкових класів з вихованим потенціалом українського фольклору, провести дискусію щодо його використання в сімейному

вихованні, визначення тенденції до використання фольклору в процесі виховання сучасних, українських сімей. Окрім бесіди, був організований спільний позаурочний захід (вчитель, учні, їх батьки) до дня матері, з використанням українського фольклору «Моїй матері».

Використані прислів'я та приказки про матір

1. Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріже, то все болить.
2. Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки.
3. Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує.
4. Материнська молитва із дна моря підіймає.
5. Без матері і сонце не гріє.

Діти заспівали для своїх мам народну колискову пісню «Гойда, гойда-гой, ніченька іде...».

Учні, разом з батьками відгадують загадки:

1. Найрідніша, наймиліша,
Всіх вона нас пестить, тішить,
Завжди скрізь буває з нами.
Відгадайте: хто це? (Мама)
2. Хто нас, діток, міцно любить?
Хто нас ніжно так голубить?
Як ми хворі – цілі ночі
Не стуляє свої очі? (Мама).
3. Хто для нас пісень співає,
Хто в негоду забавляє.
Гарні нам дає ляльки
І розказує казки? (Рідна матуся).
4. Хто життя нам дарував,

Хто часу не шкодував,
 Хто навчав нас говорити,
 Хто найкращий в цілім світі? (Мама).

Час проведення позакласного заходу «Моїй матусі» 1 година. Форма проведення – концерт, виступ зі сцени.

Увесь формувальний експеримент тривав упродовж шести місяців. Навчальна діяльність проводилася у дистанційній формі. Позаурочна та спільна діяльність з батьками була проведена у дистанційній та очній формі.

Таким чином, враховуючи всі педагогічні умови національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами усної народної творчості, ми розробили таку систему роботи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Система роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів (3 клас) засобами усної народної творчості

Вид діяльності	Форми проведення	Використані форми українського фольклору
Навчальна	1) уроки української мови; 2) урок української літератури; 3) урок «Я досліджую світ» на тему «Козацтво»	1) приказки, прислів'я, загадки; 2) народна казка «Кирило Кожум'яка»; 3) прислів'я та народна пісня

Позаурочна	1) проєкт «Дослідження фольклору рідного краю»; 2) тематичне заняття на тему «Батьківщина – мати, умій за неї постояти»; 3) фестиваль українського народного танцю «Танцюй, Україно!»	1) усна народна творчість рідного краю; 2) приказки, народна пісня; 3. народні українські танці, народні українські пісні
Спільна з батьками	1) бесіда з батьками «Українська усна народна творчість – скарб для виховання»; 2) позаурочній захід-концерт «Моїй матері»	1) приказки, прислів'я; 2) прислів'я та приказки, загадки, народна колискова

Отже, ми виокремили такі педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку засобами української народної творчості: систематичність та різноманітність використання патріотичного фольклору, впровадження усної народної творчості у навчальний процес, позаурочну діяльність та організація спільної діяльності з батьками учнів початкових класів у напрямку національно-патріотичного виховання з використанням українського фольклору. Враховуючі зазначені педагогічні умови, ми розробили систему роботи, яку впровадили з дітьми експериментальної групи нашого експерименту.

2.3. Узагальнення та систематизація результатів педагогічного експерименту

Нами було вирішено емпірично перевірити ефективність роботи з національно-патріотичного виховання засобами української усної народної творчості, заснованих на окремо зазначених педагогічних умовах.

Базою педагогічного дослідження стала початкова школа Дніпровської гімназії № 119 Дніпровської міської ради. У дослідженні взяли участь 40 учнів молодшого шкільного віку.

Експериментальною групою (ЕГ) став 3-А клас зазначеної школи. Це – 20 учнів, серед яких 12 хлопчиків та вісім дівчаток. 3-Б клас являв собою контрольну групу (КГ). Це – 20 учнів, серед яких 13 хлопчиків та 7 дівчат.

Для надійності отриманих результатів, ми організували та провели емпіричне дослідження, яке містило три етапи (констатувальний, формувальний та контрольний).

На констатувальному етапі дослідження, ми практично дослідили стан сформованості патріотичної вихованості випробуваних (патріотичні почуття та патріотичні знання).

На другому, формувальному етапі дослідження, з випробуваними ЕГ, протягом двох місяців, була проведена система роботи з національно-патріотичного виховання засобами української усної народної творчості.

На контрольному етапі дослідження, була перевірена ефективність зазначеної роботи – відбувалася вторинна діагностика рівня патріотичної вихованості (патріотичні почуття та патріотичні знання) випробуваних молодших школярів.

Згідно з метою нашого дослідження, було поставлено завдання.

1. Визначити стан сформованості патріотичних почуттів до малої Батьківщини (рідного краю).

2. Дослідити рівень сформованості загальних патріотичних знань про Батьківщину.

3. Емпірично дослідити вплив системи роботи з національно-патріотичного виховання засобами української усної народної творчості.

Для виконання зазначених завдань, нами були підібрані дві стандартизовані діагностичні методики, які були самостійно адаптовані нами до нашого експерименту. Розглянемо стисло зміст та головні завдання зазначених методик.

1. Методика «Я патріот» (Т. Маслова)

Мета та завдання методики:

1) виявити рівень прояву інтересу дітей до «малої батьківщини» і її історії, частоту прагнень дошкільників, що проявляються до патріотичної діяльності;

2) виявити рівень оволодіння дітьми практичними вміннями та навичками щодо застосування знань про «малу батьківщину», визначити рівень патріотичної вихованості.

Стимульний матеріал: опитувальник, який складається з 20 питань, які мають три варіанти відповіді: «так», «ні», «не впевнений» (додаток А).

Обробка та аналіз результатів

За кожен варіант відповіді нараховується певна кількість балів:

«Так» 2 бали;

«Не впевнений» – 1 бал;

«Немає» – 0 балів;

Максимальна кількість балів – 40.

Результати підраховуються, і знаходиться сума балів за експерименту. Потім результат перекладається у відсотки, за якими визначається рівень патріотичної вихованості дітей за даними критеріями:

85–100% – високий рівень:

– проявляє високе почуття прихильності і шанобливе ставлення до своєї сім'ї, дому, школи відповіді кожного учасника;

– висловлює бажання піклуватися про інших людей;

– яскраво виявляє прагнення до патріотичної діяльності;

– цікавиться історією «малої батьківщини».

55–84% – середній:

- моральні якості особистості виявляються лише під контролем вчителя;
- виявляє почуття прихильності та шанобливе ставлення до своєї сім'ї, дому;
- висловлює бажання піклуватися про інших людей.

35–54% – нижче середнього:

- слабо проявляє почуття прихильності та шанобливе ставлення до своєї сім'ї, дому, школи;
- бажання піклуватися про інших людей незначне;
- недостатньо висока активність при патріотичній діяльності;
- цікавиться історією «малої батьківщини», але за завданням учителя.

0–34% – низький:

- рідко виявляє почуття прихильності та шанобливе ставлення до своєї сім'ї, дому, школи;
- бажання піклуватися про інших людей не проявляється;
- при виконанні патріотичної діяльності проявляє млявість, інертність, історією «малої батьківщини» не цікавиться [36].

2. Методика «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова)

Мета: виявлення обсягу патріотичних знань дітей.

Стимульний матеріал: тринадцять незакінчених речень (додаток Б).

Обробка та аналіз результатів

За правильну відповідь дитина отримує 1 бал, за неправильний – 0 балів.

Максимальна кількість балів – 13. Потім за отриманими дітьми балам визначався рівень патріотичної вихованості по когнітивному компоненту:

11–13 балів – дитина має високий рівень знань про рідну країну і малу Батьківщину;

7–10 балів – дитина показала середній рівень знань про рідну країну і малу Батьківщину;

5–6 балів – рівень патріотичних знань дитини нижче середнього;

0–4 бала – низький рівень патріотичних знань дитини [1].

Розглянувши зміст та методичний інструментарій, нашого емпіричного дослідження, пропоную розглянути його результати.

Розпочнемо із результатів випробування ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження, тобто під час первинної діагностики.

Спочатку, звернемо увагу на результати ЕГ, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Результати випробування ЕГ, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова)
на констатувальному етапі дослідження**

№ випробуваного	Отриманий бал (%)	Рівень сформованості патріотичних почуттів	№ випробуваного	Отриманий бал (%)	Рівень сформованості патріотичних почуттів
1	70	середній	11	27	низький
2	44	нижче середнього	12	82	середній
3	67	середній	13	76	середній
4	63	середній	14	79	середній
5	65	середній	15	75	середній
6	62	середній	16	78	середній
7	76	середній	17	77	середній
8	77	середній	18	41	нижче середнього
9	78	середній	19	78	середній
10	25	низький	20	81	середній

Згідно з таблицею 2.2, середній рівень сформованості патріотичних почуттів мають 16 випробування ЕГ. Рівень нижче середнього спостерігається у 2 молодших школярів зазначеної групи. Низький рівень сформованості патріотичних почуттів, на констатувальному етапі дослідження, мають двоє випробування ЕГ. Переглянемо ці результати, за допомогою діаграми (рис. 2.1).

Рисунок 2.1. Рівень сформованості патріотичних почуттів у молодших школярів ЕГ, на констатувальному етапі дослідження

З рисунку 2.1. можемо побачити, що, на констатувальному етапі дослідження, в ЕГ переважав середній рівень сформованості патріотичних почуттів (80%).

Високий рівень був відсутній (0%).

По 10% випробуваних мали низький та рівень нижче середнього сформованості патріотичних почуттів.

Перейдемо до розгляду результатів КГ на констатувальному етапі дослідження, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова) (табл. 2.3).

Згідно з таблицею 2.3., середній рівень сформованості патріотичних почуттів спостерігався, на констатувальному етапі дослідження, у 17 випробуваних КГ.

Низький рівень мали 3 випробуваних молодших школярів зазначеної групи.

**Результати випробуваних КГ, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова)
на констатувальному етапі дослідження**

№ випробуваного	Отриманий бал (%)	Рівень сформованості патріотичних почуттів	№ випробуваного	Отриманий бал (%)	Рівень сформованості патріотичних почуттів
1	77	середній	11	27	низький
2	81	середній	12	76	середній
3	76	середній	13	79	середній
4	79	середній	14	81	середній
5	76	середній	15	75	середній
6	78	середній	16	71	середній
7	78	середній	17	79	середній
8	81	середній	18	77	середній
9	79	середній	19	78	середній
10	27	низький	20	26	низький

Розглянемо ці результати, використовуючи діаграму (рис. 2.2).

З рисунку 2.2. бачимо, що, на констатувальному етапі дослідження, у випробуваних КГ переважав середній рівень сформованості патріотичних почуттів (85%). Високий та рівень нижче середнього – був відсутній (0%).

Низький рівень сформованості патріотичних почуттів спостерігався у 15% випробуваних КГ.

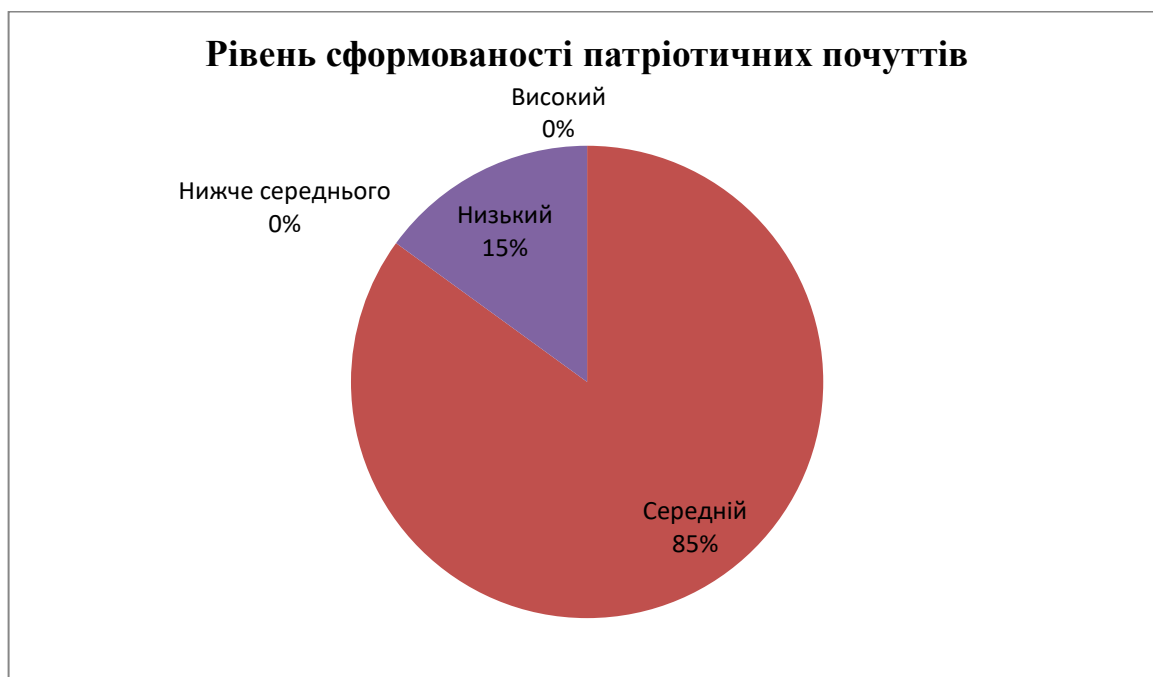

Рисунок 2.2. Рівень сформованості патріотичних почуттів молодших школярів КГ, на констатувальному етапі дослідження

Порівняємо результати випробуваних ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження, за допомогою діаграми (рис. 2.3).

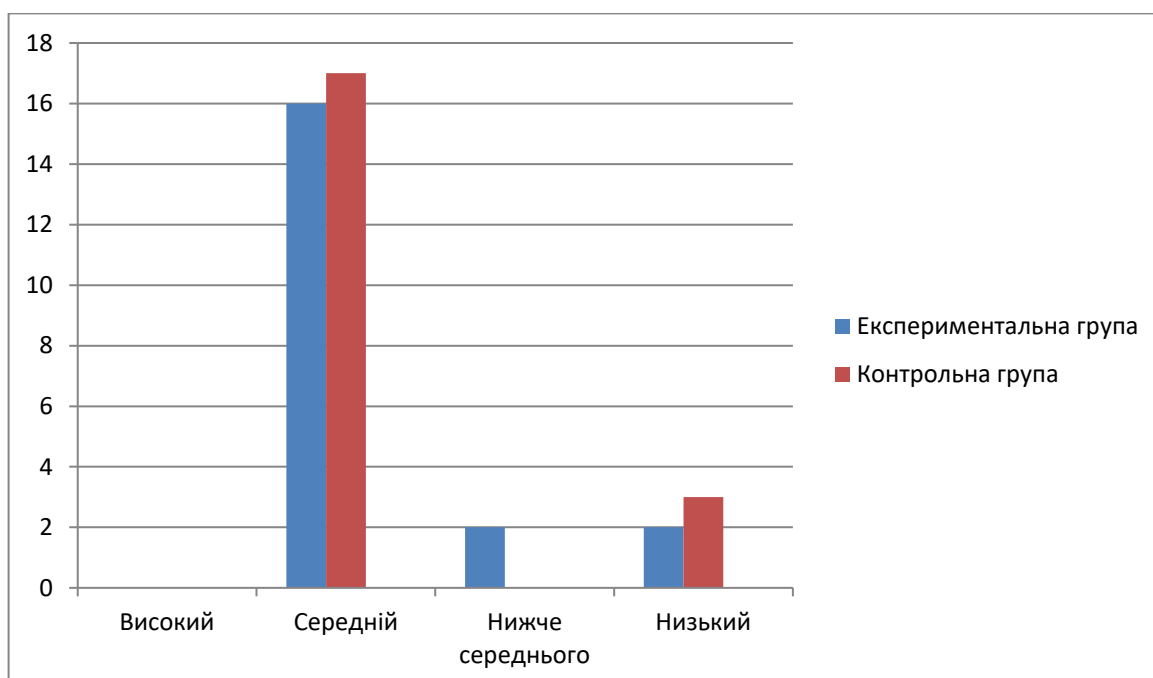

Рисунок 2.3. Порівняльна характеристика сформованості патріотичних почуттів у випробуваних ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження

За рис. 2.3 бачимо, що, на констатувальному етапі дослідження, у

випробуваних ЕГ та КГ переважав середній рівень сформованості патріотичних почуттів. Високий рівень був відсутній у випробуваних обох груп. Тобто, можна зробити висновок, що стан сформованості патріотичних почуттів у молодших школярів ЕГ та КГ має майже однаковий рівень.

Переглянемо результати випробування ЕГ та КГ за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова), на констатувальному етапі дослідження. Почнемо із результатів випробування ЕГ (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Результати випробування ЕГ за методикою «Незакінчені речення»
(О. Федотова, І. Скворцова) на констатувальному етапі дослідження**

№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень патріотичних знань	№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень сформованості патріотичних почуттів
1	8	середній	11	6	нижче середнього
2	5	нижче середнього		7	середній
3	8	середній	13	6	нижче середнього
4	9	середній	14	8	середній
5	6	нижче середнього	15	2	низький
6	9	середній	16	6	нижче середнього
7	8	середній	17	7	середній
8	8	середній	18	6	нижче середнього
9	8	середній	19	8	середній
10	4	низький	20	9	середній

Згідно з таблицею 2.4., середній рівень патріотичних знань, на констатувальному етапі дослідженні, мали 12 випробуваних ЕГ.

Рівень нижче середнього спостерігався у 5 випробуваних молодших школярів зазначеної групи.

Низький рівень мали 3 дитини ЕГ на етапі первинної діагностики.

Розглянемо ці результати, за допомогою діаграми (рис. 2.4).

Рисунок 2.4. Рівень патріотичних знань молодших школярів ЕГ на констатувальному етапі дослідження

За рис. 2.4. бачимо, що на констатувальному етапі дослідження, у випробуваних ЕГ переважав середній рівень патріотичних знань (60%).

Високий рівень був повністю відсутній (0%).

Найменша тенденція спостерігалася до низького рівня (15%).

Перейдемо до розгляду результатів випробуваних КГ, за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова) на констатувальному етапі дослідження (табл. 2.5).

**Результати випробувань КГ за методикою «Незакінчені речення»
(О. Федотова, І. Скворцова) на констатувальному етапі дослідження**

№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень патріотичних знань	№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень сформованості патріотичних почуттів
1	5	нижче середнього	11	8	середній
2	8	середній	12	8	середній
3	9	середній	13	6	нижче середнього
4	8	середній	14	8	середній
5	7	середній	15	1	низький
6	9	середній	16	5	нижче середнього
7	8	середній	17	2	низький
8	8	середній	18	7	середній
9	8	середній	19	9	середній
10	9	середній	20	9	середній

Згідно з таблицею 2.5., середній рівень патріотичних знань спостерігався, на констатувальному етапі дослідження, у 15 випробуваних КГ. Рівень нижче середнього показали 3 дитини зазначеної групи. 2 молодших школяра КГ мали низькі показники патріотичних знань.

Розглянемо ці результати, за допомогою діаграми (рис. 2.5). За рис. 2.5. бачимо, що у випробуваній КГ, на констатувальному етапі дослідження, переважав середній рівень патріотичних знань (75%). Високий рівень був відсутній (0%). Найменша тенденція спостерігалася до низького рівня (10%).

Рисунок 2.5. Рівень патріотичних знань молодших школярів КГ на констатувальному етапі дослідження

Порівнюємо результати ЕГ та КГ, за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова), для чого використаємо діаграму (рис. 2.6).

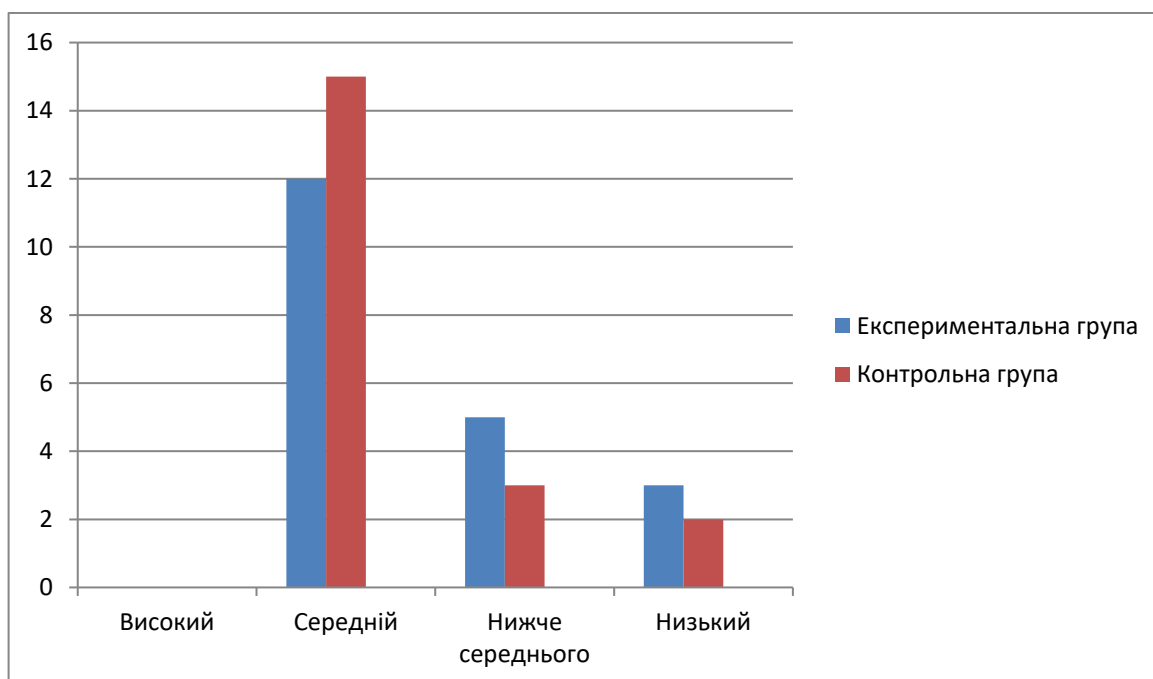

Рисунок 2.6. Порівняльна характеристика сформованості патріотичних знань у випробуваних ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження

За рис. 2.6. бачимо, що у випробуваних ЕГ та КГ, на констатувальному етапі дослідження, переважають середні показники патріотичних знань. Незважаючи на

те, що тенденція до низького та нижче середнього рівня у випробуваних КГ була нижче, ніж у випробуваних ЕГ, а до середнього рівня вища, не можна казати про значні відмінності між результатами випробуваних ЕГ та КГ щодо їх патріотичних знань, на констатувальному етапі дослідження.

Таким чином, можемо зробити висновок, що на констатувальному етапі дослідження, у випробуваних ЕГ та КГ переважали середні показники сформованості патріотичних почуттів та середній рівень патріотичних знань.

Після апробації системи роботи з національно-патріотичного напрямку засобами української усної народної творчості з випробуваними ЕГ, нами було проведено повторне діагностування за методичним інструментарієм первинної діагностики. Переглянемо результати випробуваних обох груп задля визначення ефективності української усної народної творчості в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів. Почнемо із результатів випробуваних ЕГ, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова) (табл. 2. 6).

Таблиця 2.6

**Результати випробуваних ЕГ, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова)
на контрольному етапі дослідження**

№ випробуваного	Отриманий бал (%)	Рівень сформованості патріотичних почуттів	№ випробуваного	Отриманий бал (%)	Рівень сформованості патріотичних почуттів
1	88	високий	11	83	середній
2	81	середній	12	92	високий
3	86	високий	13	96	високий
4	79	середній	14	80	середній
5	82	середній	15	94	високий
6	89	високий	16	91	високий
7	91	високий	17	92	високий

8	89	високий	18	81	середній
9	92	високий	19	92	високий
10	79	середній	20	89	високий

Згідно з таблицею 2.6., на контрольному етапі дослідження, у випробуваних ЕГ, високий рівень сформованості патріотичних почуттів спостерігався у 13 випробуваних (65%). Середній рівень мали 7 дітей зазначеної групи (35%). Низький рівень сформованості патріотичних почуттів та рівень нижче середнього, на контрольному етапі експерименту, у випробуваних експериментальної групи не спостерігався (0%). Порівняємо результати випробуваних ЕГ на констатувальному та контрольному етапах дослідження за сформованістю патріотичних почуттів. Для цього використаємо діаграму (рис. 2.7).

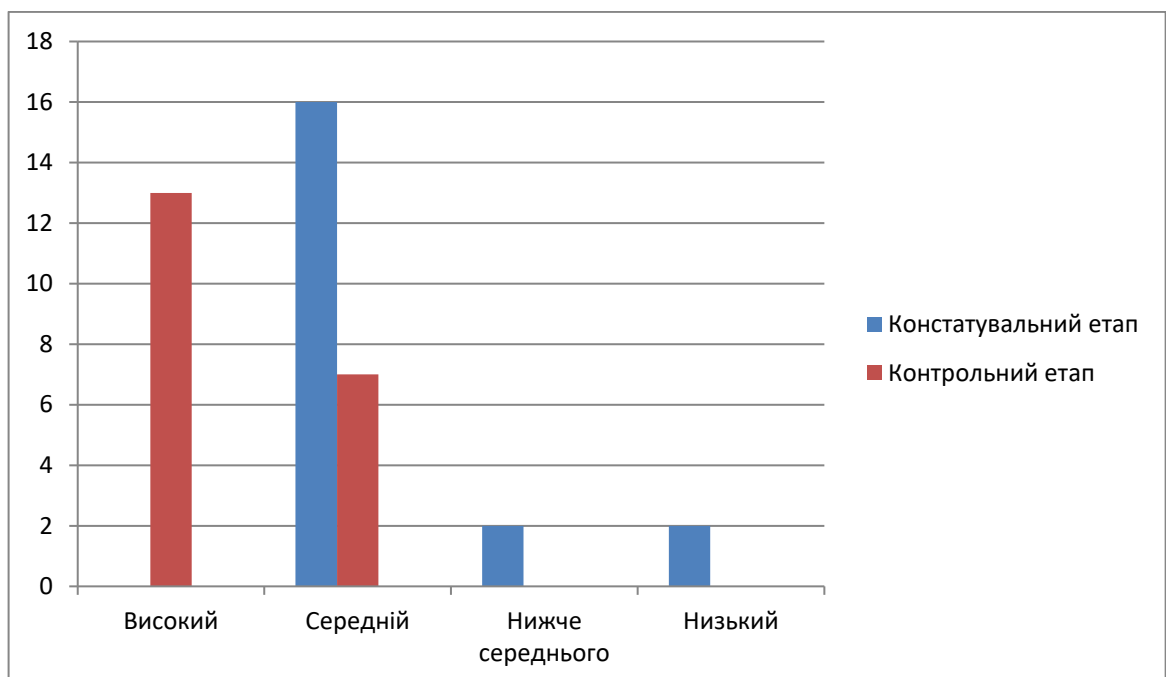

Рисунок 2.7. Порівняльна характеристика результатів випробуваних ЕГ на констатувальному та контрольному етапах дослідження, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова)

З рис. 2.7. можемо зробити висновок, що результати випробуваних ЕГ після формувального етапу експерименту значно покращилися. Якщо на

констатувальному етапі дослідження, у випробуваних зазначеної групи переважав середній рівень сформованості патріотичних почуттів, то на контрольному етапі можемо спостерігати тенденцію до переважання високого рівня. Також можемо побачити зниження низьких показників сформованості патріотичних почуттів на контрольному етапі дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що українська усна народна творчість надала позитивний вплив на формування патріотичних почуттів молодших школярів ЕГ. Для надійності отриманих результатів емпіричного дослідження, переглянемо результати випробуваних КГ на контрольному етапі дослідження, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова) (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Результати випробуваних КГ, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова)
на контрольному етапі дослідження**

№ випробуваного	Отриманий бал (%)	Рівень сформованості патріотичних почуттів	№ випробуваного	Отриманий бал (%)	1. Рівень сформованості патріотичних почуттів
1	77	середній	11	27	низький
2	81	середній	12	76	середній
3	76	середній	13	79	середній
4	79	середній	14	81	середній
5	76	середній	15	75	середній
6	78	середній	16	71	середній
7	78	середній	17	79	середній
8	81	середній	18	77	середній

9	79	середній	19	78	середній
10	27	низький	20	26	низький

Отже, за таблицею 2.7., можемо спостерігати наступні результати випробуваних контрольної групи на контрольному етапі дослідження: середній рівень сформованості патріотичних почуттів мають 17 випробуваних (85%). 3 дитини мають низькі показники сформованості патріотичних почуттів (15%). Для достовірності результатів емпіричного дослідження, порівнюємо результати випробуваних КГ на констатувальному та контрольному етапах дослідження, за допомогою діаграми (рис. 2.8).

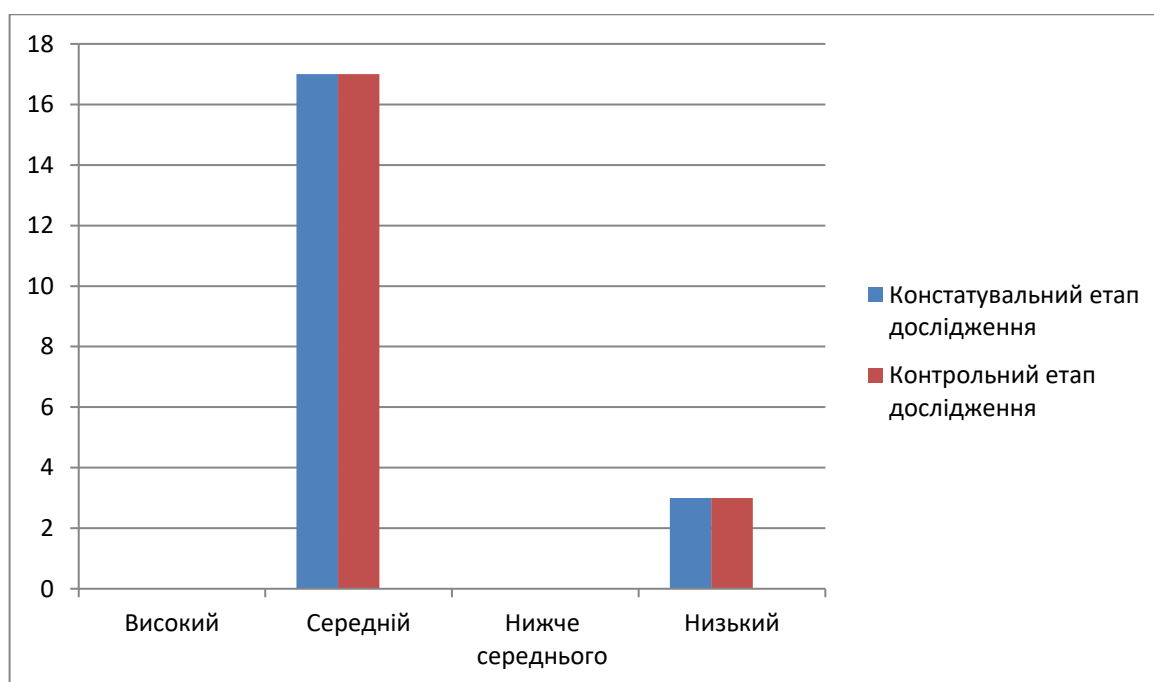

Рисунок 2.8. Порівняльна характеристика результатів випробуваних КГ на констатувальному та контрольному етапах дослідження, за методикою «Я патріот» (Т. Маслова)

За рис. 2.8., бачимо, що на контрольному етапі дослідження, показники сформованості патріотичних почуттів випробуваних КГ – не змінилися.

Розглянемо результати випробуваних молодших школярів ЕГ на контрольному етапі дослідження, за методикою «Незакінчені речення»

(О. Федотова, І. Скворцова) (табл. 2.8).

Згідно з таблицею 2.8., на контрольному етапі дослідження, високий рівень патріотичних знань спостерігався у 12 випробуваних ЕГ (60%). 8 випробуваних зазначеної групи, на контрольному етапі дослідження, показали середні показники патріотичних знань (40%).

Таблиця 2.8

**Результати випробуваних ЕГ за методикою «Незакінчені речення»
(О. Федотова, І. Скворцова) на контрольному етапі дослідження**

№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень патріотичних знань	№ випробуваного	Отриманий бал (%)	Рівень сформованості патріотичних почуттів
1	12	високий	11	8	середній
2	8	середній	12	13	високий
3	13	високий	13	7	середній
4	12	високий	14	12	високий
5	8	середній	15	8	середній
6	11	високий	16	7	середній
7	13	високий	17	11	високий
8	12	високий	18	8	середній
9	13	високий	19	11	високий
10	9	середній	20	12	високий

Порівняємо результати випробуваних ЕГ, за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова) на констатувальному та контрольному етапах дослідження, за допомогою діаграми (рис. 2.9).

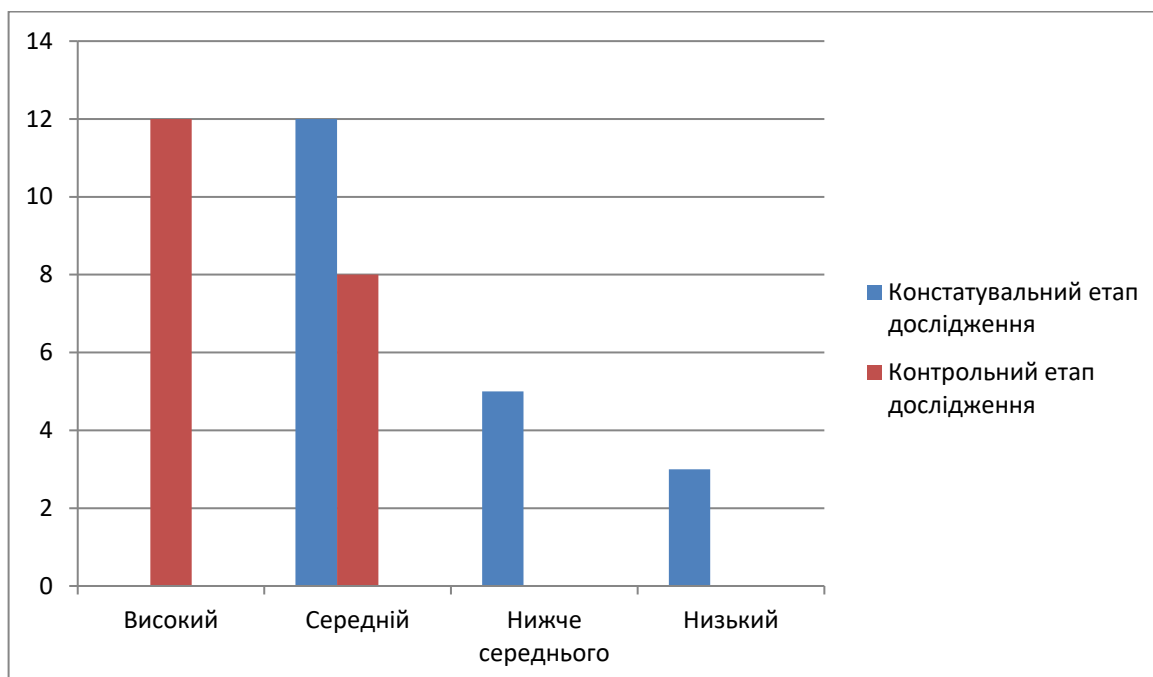

Рисунок 2.9. Порівняльна характеристика результатів випробуваних ЕК на констатувальному та контрольному етапах дослідження, за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова)

За рис. 2.9. бачимо, що результати випробуваних молодших школярів ЕГ на етапі первинної та повторної діагностики значно різняться. Після формульованого етапу дослідження, показники патріотичних знань у дітей зазначеної групи значно підвищилися.

На контрольному етапі дослідження, відмічається переважання високих показників, які були відсутні на констатувальному етапі.

Також можемо побачити зменшення низьких показників патріотичних знань. Тобто, українська усна народна творчість збагатила дітей ЕГ новими патріотичними знаннями.

Надійність цього твердження можуть підтвердити результати КГ, на контрольному етапі дослідження, за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова).

Розглянемо ці результати детальніше (табл. 2.9).

**Результати випробувань КГ за методикою «Незакінчені речення»
(О. Федотова, І. Скворцова) на контрольному етапі дослідження**

№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень патріотичних знань	№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень сформованості патріотичних почуттів
1	5	нижче середнього	11	8	середній
2	8	середній		8	середній
3	9	середній	13	6	нижче середнього
4	8	середній	14	8	середній
5	7	середній	15	1	низький
6	9	середній	16	5	нижче середнього
7	8	середній	17	2	низький
8	8	середній	18	7	середній
9	8	середній	19	9	середній
10	9	середній	20	9	середній

Згідно з таблицею 2.9., на контрольному етапі дослідження, у випробуваних КГбули виявлені такі результати: у 15 молодших школярів – середній рівень патріотичних знань (75%).

У 3 дітей – рівень нижче середнього (15%). 2 молодших школяра мають низький рівень патріотичних почуттів (10%).

Порівняємо результати випробувань КГ на констатувальному та контрольному етапах дослідження, за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова). Для цього використаємо діаграму (рис. 2.10).

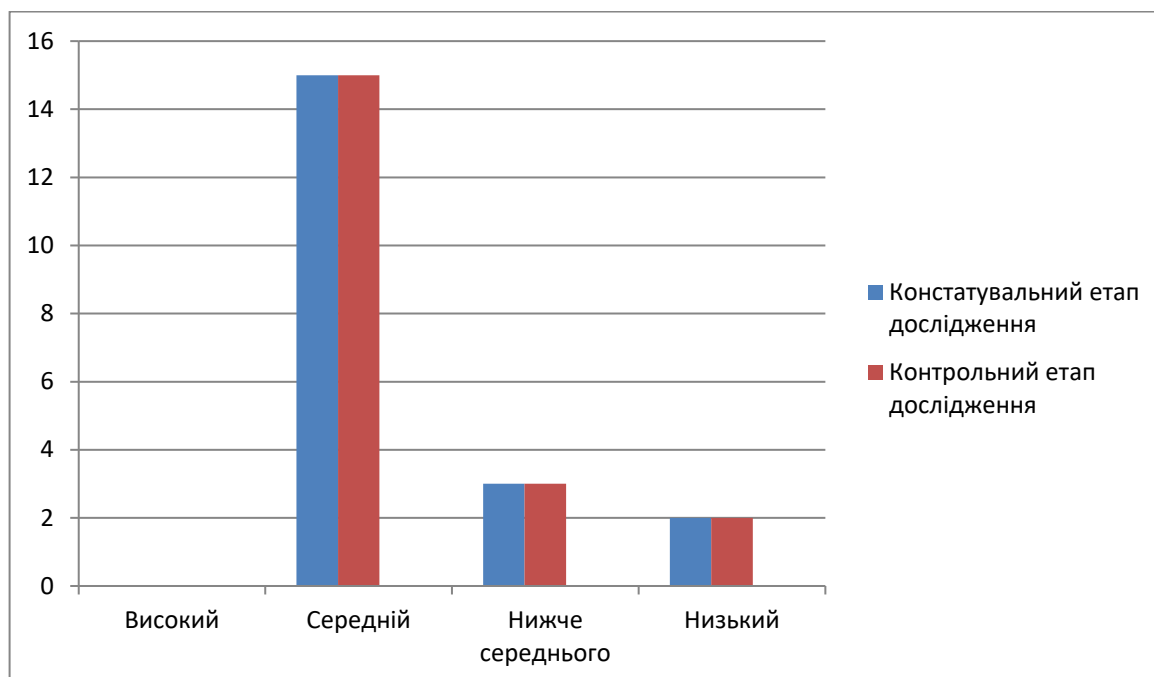

Рисунок 2.10. Порівняльна характеристика результатів випробуваних КГ на констатувальному та контрольному етапах дослідження, за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова)

Згідно з рисунком 2.10. можемо побачити, що у випробуваних КГ, результати констатувального та контрольного етапу дослідження, за методикою «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова) є ідентичними. Тобто, ніяких позитивних чи негативних змін щодо патріотичних знань молодших школярів – не спостерігається.

Отже, можемо зробити висновок, що українська усна народна творчість надає позитивний вплив в процесі національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Було встановлено, що український фольклор покращив рівень патріотичних почуттів та патріотичних знань випробуваних ЕГ.

ВИСНОВКИ

1. Розкрито зміст і сутність поняття «національно-патріотичне виховання» в педагогічній науці. Висвітлено сутнісне наповнення педагогічних категорій: «патріотизм», «національна ідея», «національна свідомість», «патріотичні почуття», «державні символи», «національні символи». У царині науково-педагогічних досліджень національно-патріотичне виховання тлумачиться як процес виховного впливу, що має за мету сформувати національну свідомість та національну самосвідомість, патріотичні та національні почуття до рідної країни та власної нації. Національна свідомість є розумінням приналежності особистості до окремої нації. Патріотичні почуття – це почуття любові та поваги до своєї Батьківщини. Національні почуття – це повага та сформованість ціннісного ставлення до культури, історії та ідентичності своєї нації. Український фольклор має виховну функцію та активно використовується в навчально-виховному процесі молодших школярів. Він містить у собі національний код та українські традиції, що допоможуть сформувати в учнів патріотичні почуття та національну свідомість. патріотизм найважливішим духовно-моральним чинником збереження суспільної стабільності, незалежності та безпеки держави. Науковці зазначають, що патріотичне виховання – це цілеспрямована професійна педагогічна діяльність, яка має за мету формування духовних якостей особистості, ціннісного ставлення до державної мови та державних символів своєї країни, її історії та культури, прагненні до творчої активної діяльності на благо Батьківщини. А національне виховання є передачею прийдешнім поколінням соціального досвіду, духовних надбань українського народу та національних цінностей, процес формування незалежно від національної приналежності особистісних рис громадянина України, духовності, моральної, естетичної, правової культури.

2. Окреслено особливості національно-патріотичного виховання в початкових класах Нової української школи. На основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових освітніх документів, було встановлено, що національно-

патріотичне виховання є ключовим завданням в початкових класах Нової української школи. Це зумовлено психологічними віковими особливостями учнів початкових класів та пріоритетними завданнями шкільної освіти. Національно-патріотичне виховання молодших школярів здійснюється в процесі урочної та позаурочної діяльності, у різноманітних формах. В процесі національно-патріотичного виховання учнів початкових класів доцільно використовувати такі форми фольклору як: казка, народна пісня, колискова, приказки, прислів'я, народні ігри, обрядові пісні тощо. Найефективнішим у процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів форми та методи навчання на уроках літературного читання. Український фольклор часто використовується в освітньому процесі як засіб виховання.

3. Визначено форми та методи виховної роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості. Дослідники називають оптимальними методами та формами для використання українського фольклору з учнями початкових класів такі з них, як: бесіда; спостереження; розповідь; конкурси; свята; розваги; екскурсії тощо; виокремлюють такі форми роботи з українським фольклором, в процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів: тематичні заняття; дитячі об'єднання; гурткову роботу; позашкільні виховні заходи. Ефективними формами національно-патріотичного виховання молодших школярів, в процесі яких можна використовувати український фольклор, є: інформаційно-масові (вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, «жива газета», створення книг, альманахів); діяльнісно-практичні (творчі групи, екскурсії, свята, театр-експромт, ігридраматизації, огляди-конкурси, олімпіади); інтегративні (шкільні клуби, фестивалі, гуртки); діалогічні (бесіда, міжрольове спілкування); індивідуальні (доручення, творчі завдання, індивідуальна робота тощо); наочні (шкільні музеї, кімнати, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо). Найпоширенішими формами та методами національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості є: тематичні заняття, бесіди, гуртки, ігри,

театралізована діяльність, фізкультхвилинки, вікторини, конкурси, свята, дискусії, флешмоби тощо. Підкреслюється, що українська усна народна творчість є дієвим засобом національно-патріотичного виховання в початковій школі.

4. Обґрунтовано методичне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості. Визначено педагогічні умови національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості:

систематичне та різноманітне використання фольклору в навчально-виховній діяльності молодших школярів; використання усної народної творчості на загальноосвітніх уроках в початковій школі; організація та впровадження позакласної роботи з національно-патріотичного виховання, з використанням українського фольклору; спільна робота національно-патріотичного спрямування з батьками молодших школярів із використанням усної народної творчості. Враховуючи зазначені педагогічні умови, було розроблено систему роботи з національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами української усної народної творчості, яку було апробовано в початковій школі Дніпровської гімназії № 119 Дніпровської міської ради. У дослідженні взяли участь 40 учнів молодшого шкільного віку. Експериментальною групою (ЕГ) став 3-А клас зазначеної школи. Це – 20 учнів, серед яких – 12 хлопчиків та вісім дівчаток. 3-Б клас – контрольна група (КГ). Це – 20 учнів, серед яких 13 хлопчиків та 7 дівчат. Педагогічний експеримент проведено в три етапи (констатувальний, формувальний та контрольний). За результатами констатувального етапу дослідження, у випробуваних експериментальної групи переважали середній рівень сформованості патріотичних почуттів (80%) та середній рівень патріотичних знань (60%). У випробуваних контрольної групи, на констатувальному етапі дослідження, також переважали середній рівень сформованості патріотичних почуттів (85%) та середній рівень патріотичних знань (75%). Після формувального етапу дослідження, впровадження системи роботи з національно-патріотичного виховання засобами української усної народної творчості, результати експериментальної групи значно покращилися. В них

відмічалось переважання високого рівня патріотичних почуттів (65%) та високий рівень патріотичних знань (60%). Щодо результатів випробуваних контрольної групи, на контрольному етапі дослідження, то вони залишилися ідентичними первинній діагностиці. Це підтвердило, що українська усна народна творчість сприяє національно-патріотичному вихованню дітей молодших школярів.

Отже, мети дослідження досягнуто, завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва О. Н. Діагностика цивільно-патріотичних якостей, що формуються у дітей. URL : <https://nsportal.ru/vuz/pedagogicheskienauki/library/2019/05/31/diagnostika-formiruyushchihsya-grazhdansko> (дата звернення: 26.04.2023).
2. Арапова Ю., Герук Н., Приймаченко О. Виховання патріотизму в освітньому процесі Нової української школи. *Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні*: матеріали VII обласної науково-практичної конференції: у 2-х т. (м. Краматорськ, 4 листопада 2021 р.). Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С. 80–86.
3. Батрун І. В. Козацька система етновиховання як складник національно-патріотичного виховання. *Scientific Journal Virtus*. 2021. № 53. С. 27–29.
4. Батрун І. В. Роль вчителя НУШ у формуванні громадянина. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 3. С. 20–28.
5. Бачинська О. Ю. Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами пісенного українського фольклору. *Мистецтво та освіта в контексті європейського виміру* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції за участю здобувачів вищої освіти та молодих учених (м. Вінниця, 02 листопада 2022 року). Вінниця : ВДПУ, 2022. С. 7–9.
6. Бедрій Х. Патріотичне виховання молодших школярів в урочній роботі. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2019. № 3. С. 15–19.
7. Безлюдна Н. Соціально-педагогічні умови реалізації національно-патріотичного виховання молодших школярів у період воєнного стану. *Věda a perspektivy*. 2022. № 7. С. 165–177.
8. Беспалько В. В. Національно-патріотичне виховання молодших школярів в умовах НУШ. URL : http://dspace.s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7514/1/National-patriotic_education_of_junior_schoolchildren_in_the_conditions_of_NUS.pdf (дата звернення: 30.03.2023).

9. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12. С. 26-37.
10. Бібік Н. Нова українська школа: poradnik для вчителя : навч. посіб. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
11. Будає В. Військово-патріотичне виховання як складова національно-патріотичного виховання молоді. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2016. № 4. С. 212–215.
12. Вашуленко О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання. URL : https://lib.iitta.gov.ua/733993/1/Вашуленко%20О._тези.pdf (дата звернення: 30.03.2023).
13. Веретко Н., Федорович А. Використання елементів усної народної творчості на уроках трудового навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. № 11. С. 229-236.
14. Волошина Н. Порівняльний аналіз понять «патріотизм» і «націоналізм» в Україні. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. 2015. № 4. С. 122–129.
15. Гостар А. І. Казка як засіб розвитку соціокультурних цінностей у дітей. *Молодий вчений*. 2016. № 8. С. 916–916.
16. Давидюк В. Ф. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі) : навч. посіб. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2014. 448 с.
17. Данилюк Т. Усна народна творчість прикарпаття як чинник національно-патріотичного виховання молодших школярів. *Гірська школа українських Карпат*. 2019. № 21. С. 60–64.
18. Джус О. В. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в українській діаспорі: досвід, спроби переосмислення. *Наука і освіта*. 2016. № 10. С. 76–81.
19. Добровольська Л. Н., Чорновіл В. О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів – пріоритетний напрям діяльності педагогів : навч.-метод. посіб. Черкаси : Видавництво комунального навчального закладу «Черкаський

обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2016. 140 с.

20. Додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> (дата звернення: 28.03.2023).

21. Єпіхіна М. А. Народна педагогіка як засіб національнопатріотичного виховання молодших школярів у Новій українській школі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2. С. 114–122.

22. Задорожна-Княгницька Л. В., Головіна Г. О. Наступність національного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку як педагогічна проблема. *Альманах науки*. 2020. № 7. С. 23–28.

23. Зозуля С. М. Національно-патріотичне виховання: семантико-термінологічний дискурс. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/77241884.pdf> (дата звернення: 28.03.2023).

24. Калита Н., Пантюк М. Національно-патріотичне виховання учнів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2021. № 10 (196). С. 19–24.

25. Коваль Т. В. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 2. С. 546–554.

26. Ковальчук О. Є. Сучасний погляд на національно-патріотичне виховання. URL : <http://vvak.in.ua/attachments/article/251/Сучасний%20погляд%20на%20національно-петріотичне%20виховання.pdf> (дата звернення: 28.03.2023).

27. Козак Ю. В. Форми та методи національно-патріотичного виховання дітей і молоді в сучасних умовах. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки* : матеріали Всеукраїн. наук.-прак. конференції (м. Івано-Франківськ, 20 жовтня – 20 листопада 2015 р.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. С. 229–234.

28. Концепція Нової української школи. URL :

<https://oplatforma.com.ua/article/2372-ad-fontes-pro-kontseptsyu-novo-ukranksko-shkoli>
(дата звернення: 30.03.2023).

29. Корж В. Г. Національно-патріотичне виховання: соціально-політичний та етнічний виміри. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2016. № 45. С. 148–156.

30. Костюшко Г. О. Національно-патріотичне виховання молоді в контексті етнопедагогічних засад. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11614/Kostiushko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 28.03.2023).

31. Кравчук Л. Шляхи реалізації національно-патріотичного виховання на уроках у початковій школі. *Виховання громадянина-патріота в умовах реалізації завдань концепції «Нова українська школа»* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої 145-й річниці від дня народження Г. Ващенка, 15.03.2023. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. С. 112–118.

32. Крамаренко Л. Д. Національно-патріотичне виховання як соціальна та філософська проблема. *Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи»* : збірник статей учасників 1-го Всеукраїнського круглого столу з он-лайн трансляцією (м. Суми, 16–17 лютого 2017 р.). Суми : КЗ СОІППО, 2017. С. 159–163.

33. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. *Педагогіка* : навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2018. 447 с.

34. Лозко Г. С. Українське народознавство : навч. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 322 с.

35. Мартиненко О. Виховання національної свідомості молодших школярів засобами української хореографії. *Вісник Львівського університету*. 2014. № 14. С. 255–261.

36. Маслова Т. В. Патріотичне виховання молодших школярів в контексті національно-регіонального компоненту початкової освіти : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 120 с.

37. Матвієнко С. І. Особливості забезпечення наступності у національно-

патріотичному вихованні старших дошкільників і молодших школярів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2022. № 4. С. 17–23.

38. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL : http://svatove-school2.lg.sch.in.ua/nacionaljno-patriotichne_vihovannya/metodichni_rekomendacii_schodo_nacionaljno-patriotichnogo_vihovannya_u_zagaljnoosvitnih_navchalnih_zakladah/ (дата звернення: 30.06.2023).

39. Міма Н. Особливості формування патріотично-громадянських орієнтацій молодшого школяра. *Гуманітарний вісник*. 2013. № 31. С. 185–191.

40. Мигун П. П., Терно О. М. Сучасні погляди на форми та методи патріотичного виховання молоді. *Освіта в міждисциплінарному вимірі* : матеріали науковопрактичної конференції студентів і молодих вчених (м. Вінниця, 5-6 грудня 2018 р.). Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. С. 108–111.

41. Мнищенко К. В. Участь дітей у календарних святах як засіб патріотичного виховання. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 13. С. 352–360.

42. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Саммит-Книга, 2017. 656 с.

43. М'якота І. З історії формування терміносистеми українського фольклору. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2017. № 709. С. 96–102.

44. Нова українська школа. URL : <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 30.03.2023).

45. Носова О. О. Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління в сучасних умовах. *Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні* : матеріали VIII обласної науково-практичної конференції. URL : <https://stlnau.in.ua/samoosvita/item/2022/dippo221110.pdf#page=595> (дата звернення: 28.03.2023).

46. Пуш О. А., Яцик Т. О., Степанюк Ю. Ю. Сучасні концепції громадянського виховання в НУШ. *Наука і техніка*. 2022. № 11. С. 234–243.

47. Радчук Н. Українська народна пісня як засіб патріотичного та духовного виховання козачат-хортингістів. *Теорія і методика хортингу*. 2016. № 5. С. 47–52.

48. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41.

49. Росовецький С. К. Український фольклор у теоретичному висвітленні : навч. посіб. Київ : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2018. 623 с.

50. Руснак І. С. Український фольклор : навч. посіб. Київ : Академія, 2020. 302 с.

51. Садовенко С. М. Формування національної культури особистості народною казкою. URL : <http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/334-sadovenko-s-m-formuvannja-nacionalnoji-kultury-osobystosti-narodnoju-kazkoju.html> (дата звернення: 09.04.2023).

52. Сафарова О. Фольклор як засіб патріотичного виховання дітей. *Наука. Освіта. Молодь*. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2017_3/15.pdf (дата звернення: 09.04.2023).

53. Степанова Н. М. Національно-патріотичне виховання в дії. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 1. С. 118–124.

54. Стеценко Л. Г. Національно-патріотичне виховання учнів у сучасному освітньому просторі. *Сучасний вимір та стратегії розвитку особистісно-професійної компетентності педагога* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 15 березня 2019 року). Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2019. С. 212–216.

55. Тесленко С. Сутність понятійного апарату національно-патріотичного виховання дітей. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2016. № 2. С. 186–190.

56. Терник А. В. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. №1. С. 258–266.

57. Філімонова Т. В. Національно-патріотичне виховання особистості як педагогічна проблема. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2016. № 2. С. 43–48.

58. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 560 с.
59. Череднік Т., Журавльов Ю. Національно-патріотичне виховання молоді і сучасність. *Освіта і суспільство*. 2017. № 3. С. 3–9.
60. Човрій М. Я., Сухацька Л. М. Патріотичне виховання дітей засобами українського музичного фольклору. *Науковий вісник ужгородського університету*. 2016. № 1. С. 323–326.
61. Шередько І. Ціннісне ставлення до батьківщини у молодших школярів: стан та проблеми. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2020. № 4. С. 306–322.
62. Ben-Ami I., Dan J. The idea of folklore: an essay. URL : <https://www.sas.upenn.edu/folklore/faculty/dbamos/TIOF.html> (дата звернення: 04.04.2023).
63. Dundes A. Filkllore is a Mirror of culture. URL : <https://www.jstor.org/stable/41386525> (дата звернення: 04.04.2023).
64. Gunner J. What is Folklore? Meaning, Types and examples. URL : <https://examples.yourdictionary.com/what-is-folklore-meaning-types-and-examples.html> (дата звернення: 04.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета до методики «Я патріот» (Т. Маслова)

Перелік запитань.

- 1) Чи хотів би ти знати про своє місто більше?
- 2) Чи були в тебе заняття з яких можна дізнатися більше про своє місто?
- 3) Чи часто ти гуляєш в центрі міста?
- 4) Чи часто розглядаєш місто, коли гуляєш його вулицями?
- 5) Чи часто ти ходиш в музеї твого міста?
- 6) Чи цікаво тобі дізнаватися щось нове про історію твого міста?
- 7) Як ти вважаєш, чи потрібні заняття на тему «Історія рідного міста, селища»?
- 8) Чи любиш ти читати про наше місто?
- 9) Чи знаєш ти вірші, присвячені нашому місту?
- 10) Чи заслуговують твоєї уваги пам'ятники і будинки в нашому місті?
- 11) Чи вважаєш ти, що необхідно їх берегти?
- 12) Чи вважаєш ти, що потрібно стежити за чистотою селища (міста)?
- 13) Чи завжди ти викидаєш сміття тільки в урни або в призначені для цього місця?
- 14) Чи подобаються тобі заходи і свята, що проводяться в нашому місті?
- 15) Береш участь в них?
- 16) Чи завжди ти сумлінно працюєш, щоб допомогти своїй країні, щоб в майбутньому країна тобою пишалася?
- 17) Чи завжди ти справедливий і терпимий по відношенню до оточуючих людей?
- 18) Чи любиш ти свою сім'ю?

19) Дбаєш про своїх близьких?

20) Чи вважаєш ти, що потрібно допомагати своїм друзям в скрутну для них хвилину?

Додаток Б

Анкета до методики «Незакінчені речення» (О. Федотова, І. Скворцова)

Поясни та назви:

Патріот – це ...

Справжній патріот має якості ...

Громадянин – це ...

Гімн – це ...

Прапор – це ...

14 жовтня Україна відзначає ...

Президент України – ...

Які цікаві місця є в Україні, де ти хотів би побувати? Я хотів би побувати ...

Любити свою Батьківщину значить ...

Захищати свою Батьківщину значить ...

Чим знамените місто Дніпро? Дніпро знамените ...

Марки українських машин ...

Українські народні казки ...

Українські письменники і поети ...